

KÜLTÜR BAKANLIĞI/1410 Tanıtma Eserleri/46

İSTANBUL ÇEŞMELERİ

Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi • Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi
Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi

H. Örcün BARIŞTA

İSTANBUL ÇEŞMELERİ

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI/1410
Tanıtma Eserleri Dizisi/46

İSTANBUL ÇEŞMELERİ

Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi

Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi

Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi

H. Örcün BARIŞTA

ISBN 975-17-1069-3

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 28/7/1992 tarih ve
928.0-1617 sayılı makam onayınca birinci defa olarak
3.000 adet bastırılmıştır.

Başbakanlık Basımevi 1992 - ANKARA

İnsanlığın geçirdiği büyük dönüşümlerin, elde ettiği değerlerin arkasında iki kavram yer almaktadır. "KİTAP" ve "OKUMA".

Hangi alanda olursa olsun somut, yapıcı, ulusal ve evrensel özelliklere sahip olumlu sonuçların elde edilmesi ancak düşüncenin üretilmesi ile olanaklıdır.

20. yüzyılı geride bırakmamıza çok az bir sürenin kaldığı günümüzde, bu iki kavram görselliğin sınırtanımaz etkinliği ve gücü ile savaş verir haldedir. Ne var ki iletişimin teknolojik gelişmelerle değişen türleri yanında bu iki kavram, insanlara özgü haz duygusu nedeniyle özelliğini ve önemini her zaman koruyacaktır.

Dün olduğu gibi, bugün de, gelecekte de "OKUMAK" ve "YAZMAK" insanoğlunun günlük davranışları arasında yer alacak, insanlar düşünce üretip, kendini yenilemek çabasından vazgeçmeyeceklerdir.

Bütün iyi niyetimiz ve çabalarımıza rağmen yazılı bilgi, yazılı kültür birikimi, görsel bilgi edinme yollarının çoğalmasıyla önemli darboğazlara itilmektedir. Özellikle televizyonun elinde bulundurduğu kolay erişilebilirlik gücü zaten okuma ve yazma alışkanlığı az olan insanımız için, çok önemli bu iki kavram açısından tehlike gibi görünmektedir. Karamsar olmamıza gerek yok. Aynı televizyon sinema sanatının da gerilemesine neden olmadı mı? Üstelik bu "olumsuz" gelişmeler okuma alışkanlığının yaygın, yazılı kültür birikiminin geniş olduğu Batılı toplumlarda da yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

Soruna özellikle bu açıdan bakılırsa, Türkiye'nin karşısında duran çıkmazın, ya da aşılması gereken engelin biraz daha farklı olduğu görülebilir. O da, Batının yazılı kültür birikimini belli bir düzeye getirdikten sonra görsel kültüre onun zorlamasıyla geçtiği şu sıralarda, Türkiye'nin aynı olguyu, yazılı kültürünü henüz oluşturmadan yaşamaya başlamış olmasıdır.

Asıl üstünde düşünülmesi gereken, asıl çözüm bulunması gereken sorun budur...

Böyle bir çözüm arayışı, hiç kuşkusuz, kitaba toplum içinde gerek nitelik, gerekse nicelik açısından daha yaygın bir yer verilmesini bir ön koşul olarak sunar.

Oysa, tam da böyle bir geçiş döneminde, bir toplumda ve bir ülkede kitaplar yasaklanıyorsa, tutuklanıyorsa, kitaba yönelik girişimler "suç" olarak değerlendiriliyorsa, farklı düşüncelerin yazılı ürünleri zaman zaman dışlanıyorsa, kaygı verici bir yanılgı yaşanıyor demektir.

Kültür Bakanlığı olarak, bu zorunlulukların bilinciyle, öncelikle kitaplara yönelik yasakları kaldırarak attığımız ilk adımı, ikinci aşamada, insanlık tarihini, düşünce tarihini, aydınlanma geleneğini, demokrasi klasiklerini... kısacası, çağdaş insan düşüncesinin oluşumuna katkıda bulunmuş tüm verimleri dilimize kazandırarak, bu konudaki toplumsal üretimimizi destekleyerek sürdüreceğiz.

Toplumsal düşünce birikimimizi oluşturan, o arada da ulusal kültürümüze katkıda bulunmuş olan ve fakat özel yayınevleri tarafından yayınlanmasında bilinen güçlükleri yaşayan yapıtları yayınlayacağız. Böylece, ulusal kültürel birikimini, yalnızca bir koruma mantığıyla değil, günün gereksinimlerini karşılayacak bir yaklaşımla ele almış olacağız.

Okuma, öyle görünüyor ki, içinde yaşadığımız bu "görsel kirlenme" ortamında kişinin kendisiyle, kendi bireyliğiyle yalnız kalabildiği tek alandır. Kendi içine dönmenin ve kendi usunun ve anlağının bilincine varıp, derinliğine ulaşabilmenin tek yolu da okumaktan geçiyor.

Türkiye gibi, genç nüfusun fazla olduğu toplumlarda, okuma edimine ayrı bir işlev düştüğü ortadadır. Ancak bu yolla ulusal ve evrensel kültür birikimlerine ulaşabilmemiz olasıdır.

Bu gerekçelerle ve bu bilinçle "kitap-okuma" somutunda başlattığımız girişimlerin, bundan sonraki kuşakların soyut düşünsel çabalara ağırlık veren, çağı, içinden bakarak yaşayan kuşaklar olarak yetişmelerine önemli katkılarda bulunacağına içtenlikle inanıyorum.

D. Fikri SAĞLAR
Kültür Bakanı

ÖNSÖZ

Türk sanatının çeşitli dönemlerine ait çeşmeleri mimari özellikleri yanı sıra taş işçiliği ile süslenmiş mermer kaplamalarıyla önem taşırlar. İki ve üç boyutlu çalışmaların ürünü olan bu yapıların Türk plastik sanatları içinde ayrı bir yeri vardır. Özellikle Osmanlı İmparatorluk Döneminde şehir dokusunun en elverişli yerinde inşa edilen ve halkın su ihtiyacını karşılamayı amaçlayan çeşmelerde: Hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş hem de estetik değerler sergilenmiştir. Çağdaş teknolojinin su problemini farklı yollarla çözümlemesi sonucu Türkiye Cumhuriyeti Döneminde halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmeler önem ve işlevini yitirmiş ve giderek tarihi eser niteliği dışında hiçbir özelliği kalmamıştır. Çoğu terkedilerek bir köşede bırakılmış bu kültür varlıklarının nitelik ve niceliklerinin bir sistematik içinde incelenip, toplanan bilgilerin yayımlanmasında ve böylece çeşmelerin tanıtılmasında büyük yarar vardır.

İşte bu amaçla Kültür Bakanlığınca yayınlanan monografiler arasında yer alan "İstanbul Çeşmeleri" dizisinde bir kültür hazinesi olan çeşmeler monumental tasarımlarıyla, estetik değerleriyle tanıtılmağa çalışalacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un zengin tarihi geçmişi, büyüklüğü ve buradaki çeşmelerin sayıca çokluğu göz önü-

ne alınarak bu yapılar, genişletilmiş semtler diğer bir ifadeyle bölgeler kapsamında Beyoğlu, Boğaziçi, Haliç, İstanbul Yakası, Kadıköy ve Üsküdar şeklinde alfabetik sırayla ele alınacaktır. Eserlerin gözlenen özelliklerine dayanarak bazen tek yapı bazen gruplarla sergilenecektir.

Birincisi 1989 yılında yayınlanan, "İstanbul Çeşmeleri-Bereketzade Çeşmesi" isimli kitapla başlanan bu dizinin ikinci kitabı "İstanbul Çeşmeleri-Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler-Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi", 1991 yılında yayınlanmıştı. Üçüncü kitabın konusu "İstanbul Çeşmeleri III, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemesindeki I. Mahmut Çeşmesi" olarak belirlenmiş ve bu üç çeşme ile sınırlanmıştır. Çalışmada Yapının Bulunduğu Yer, Kitabe, Çeşmenin Konumu, Çeşmenin Yapılışıyla İlgili Bilgiler, Çeşmenin Bugünkü Durumu başlıklarıyla yapıların özellikleri aktarılmış; Değerlendirme ünitesinde yapılar arasındaki benzerlikler ve diğer çeşmelerle paralelliklere değinilmiştir. Amacımız yakın zaman dilimlerinde onarım yapılan, 1723-1732 tarih kitabeli bu çeşmelerin sanat tarihimiz içinde alması gereken yeri sağlamaya çaba harcamaktır.

1992

H. Örcün BARIŞTA

İÇİNDEKİLER

I. ORTAKÖY DAMAT İBRAHİM PAŞA ÇEŞMESİ

Yapının Bulunduğu Yer :

Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Eski Vapur İskelesi sokakla Hazine sokağın kesiştiği köşede yer almaktadır. Deniz kenarındaki çeşmenin karşısında Ortaköy Camii vardır.

1 - Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin görünüşü.

Bilindiği gibi Ortaköy Camii (Büyük Mecidiye Camii) nin yerinde ilk önce Mahmut Ağa'nın yaptırdığı bir camii bulunmaktaydı. Bu yapı harap olunca Sultan III. Ahmet zamanında İbrahim Paşa'nın Kethüdası Mehmet Ağa (1134) 1721 yılında buraya yeni bir camii yaptırmıştır. Camiinin yanına Damat İbrahim Paşa bir de çeşme inşa ettirmiştir. Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi işte bu çeşmedir. Çeşmenin kitabesinde (Bk. Kitabe 6. satır) iki yapının beraber yapıldığından söz edilmektedir. 1854'te, III. Ahmet Döneminde, yapılan camii yerine Sultan Apdülmecit tarafından mevcut camii yaptırılmıştır[1].

KİTABE

حضرت سلطان احمد خان صاحب معدلت

کیم اودر زیب سریر سلطنت ظل خدا

بر شهنشاه معظمدر که آباد ایلدی

حکمت اسلامی عدل وداد ایله سرتابسر

محرم خاصی نظام الملکی صدر اعظمی

یعنی ابراهیم پاشای عنایت انتما

شهریار عالمه جلب دعای خیر ایچونده

1 — Tahsin Öz, İstanbul Camiileri, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, s.51.

نیجه خیرات ایلدی اول منبع رشد زکا

دختر سعد اختر عصمت سمیری کوردکلم

والده شانی نیجه چشمه سار ایلر بنا

اولدی بر چشمه بنیادینه نیت ایلدی

سر والده آلنجه فیضه الطاف وعطا

شوهر سامی مکانی کتخدای آصفی

یعنی همنام محمد صهر صدر پرسخا

ایلیوب بو قریه یی منظور عینه التفات

ایلدی هم جامع بنا هم چشمه سار دلکشا

پادشاه عالم آرا ایله صدر اعظمی

بر یرنده ایتمین تا حشره دک مولی جدا

شاکرا دیدم نسب آداب ایله تاریخنی

ایچ بو زیبا چشمه دن عینه حیات جانفزا

١١٣٦

1 - Hazreti Sultan Ahmet Han sahibi mağdelet

2 - Memleket-i İslam'ı adlü dâd ile sertapa

3 - Şehriyar-ı aleme celbiduayı hayr içün

4 - Valid-i zişanı nice çeşme sâr eyler bina

5 - Şuher-i sami mekan-ı kethudâ-yı asafi

6 - Eyledi hem cami bina, hem çeşmesar-ı dilkûşa

7 - Kim odur zib-i serir-i saltanat zıllu Huda

8 - Maksemi has-ı Nizam'ül mülki sadr-ıazma

9 - Nice hayrat eyledi ol menbaı rüşdü zeka

10 - Ol dahi bir çeşme bünyadına niyyet eyledi

11 - Yani hem namı Muhammed sahrû sadrûpûr sekâ

12 - Padişah-ı alemarayı ile sadr-ı uzma

13 - Bir şehinşah-ı muazzamdır ki ahzdeyledi

14 - Yani İbrahim Paşayı inayet intima

15 - Duhter-i sadrahtieri ismet semiri gördüğüm

16 - Sırrı validden alınca feyzi eltaf-ü atâ

17 - Eyleyip bu karye-i manzuru ayn-i iltifat

18 - Birbirinden etmeye ta haşredek cûda

19 - Şakirâ dedim leb-i adab ile tarihini

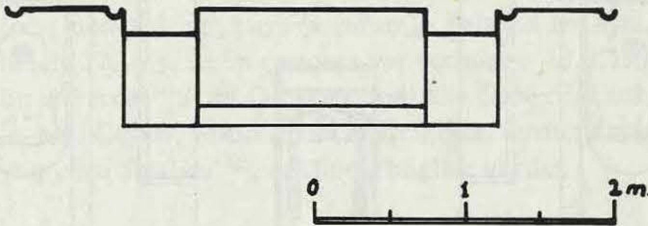
20 - İşbu ziba çeşmeden ayn-i hayat canfeza

1136

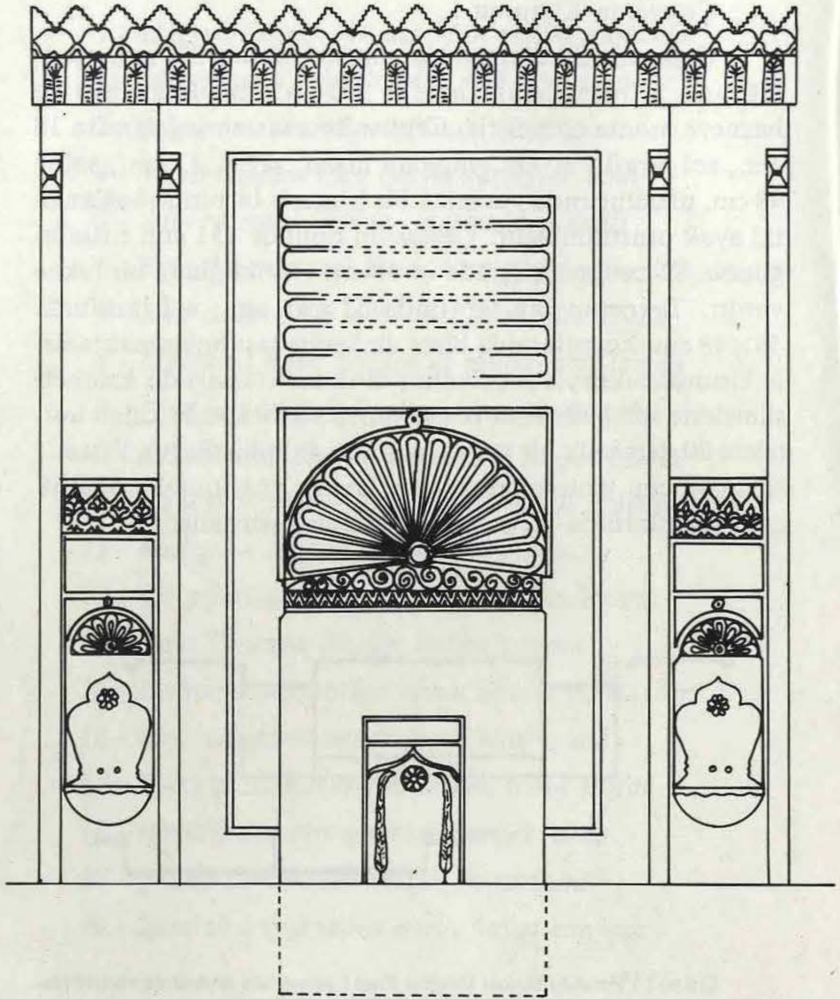
(*) Kitabenin metni Doç. Dr. Mikail Bayram tarafından okunmuştur. Osmanlıca metni Dr. Fevzi Güniç tarafından yazılmıştır.

Çeşmenin Konumu :

Çeşmenin dikdörtgen biçimindeki cephesi 327 cm. uzunluğunda, 520 cm. derinliğinde ve 300 cm. yüksekliğindeki bir hazneye monte edilmiştir. Cephenin ortasına sağ tarafta 18 cm., sol tarafta 20 cm. yapıdan taşan; sağda 47 cm., solda 48 cm. uzunluğunda yuvarlak bir kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturtulmuştur. Çeşmenin önünde 151 cm. uzunluğunda, 62 cm. genişliğinde ve 38 cm. derinliğinde bir tekne vardır. Teknenin sağ tarafında 53×51 cm.; sol tarafında 53×48 cm. boyutlarında birer dinlenme taşı bulunmaktadır. İç kısımda tekneyle sınırlanmış dinlenme taşları dış kısımda silmelerle son bulmakta ve ayakların iki tarafında kalan ünitelere 90 derecelik bir açıyla bağlanmaktadır. Sağda 57 cm., solda 58 cm. uzunluğunda tasarlanmış yan üniteler 51×58 cm. boyutlarında birer sulukla zenginleştirilmiştir.

Çizim 1 - Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin cephesinin vaziyet planı. (Çizim : Yrd. Doç. Dr. Ali Baş)

Çizim 2 - Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin cephesinin taslak çizimi. (Çizim : Osman Kunduracı)

Çeşmenin Yapılış ve Onarımıyla İlgili Bilgiler :

Yazılı kaynaklardaki bilgiler ve çeşmenin yayınlanmış fotoğrafları eserin yapılışı ve gösterdiği bazı özellikleri açısından bizleri aydınlatmaktadır.

Tanışık "İstanbul Çeşmeleri" kitabında çeşmenin üzerinde Trabzonlu Şakir Ahmet Paşa'nın kaleme aldığı bir kitabenin bulunduğunu ileri sürmekte ve talik yazı ile yazılmış, 1136 (1723 M.) tarihini de içeren son iki mısrayı aktarmaktadır[1]. Aynı kaynakta çeşmenin 1945 yılındaki durumunu gösteren iki fotoğraf yayınlanmış ve Damat İbrahim Paşa'yı tanıtıcı bazı kısa bilgilere yer verilmiştir. Burada paşanın Nevşehirli olduğundan, Silahtar Ali Paşa'dan dul kalan Fatma Sultan'la evlendiğinden, 1717'de sadrazamlığa yükseltildiğinden ve 1143 (1730 M.) tarihinde öldürüldüğünden söz edilmektedir[2].

1984 yılında yayınlanan, "İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri", kitabında geçen İstanbul sularının aktığı vakıf, çeşme ve sebillerle camii, tekne, mescit, mektep, medrese, imaret, kışla, kuyu ye tulumba defterinden aktardığı listede: 1277 sayı ile bu çeşmeye yer vermiştir. 13.5.1930 tarihli bu defterde: "Semt Ortaköy, mahalle Defterdar,sokak İskele, nevi Çeşme, vakıfı Mehmet Kethüda, durumu mamur, suyun cinsi Başlısu"[3], şeklinde bilgiler vardır.

---

(1) İbrahim, Hilmi, Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, Cilt II, İstanbul, 1945, Maarif Matbaası, s.54.

(2) Tanışık, a.g.e., s.54.

(3) Kazım, Çeçen, İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Matbaası, 1984, sayfa numarası yoktur.

1991 yılında yayınlanan, Eyice'nin "Ortaköy", isimli monografisinde yapının günümüzdeki durumunu gösteren üç fotoğrafı vardır[1]. Bu çalışmada yazar, 18. yüzyıl sonlarında Ayvansaraylı Hüseyin Efendi tarafından yazılan, camiler hakkındaki eserde camii'nin; 18. yüzyılın ilk yarısında Damat İbrahim Paşa kâhyası Mehmet Ağa tarafından yenilendiğini, aynı zatın cephesi mermer kaplamalı bir çeşme yaptırdığını[2] belirtmektedir.

Dinlenme taşları, suluklar yanı sıra tekne v.b. gibi pek çok ünitesinde onarım izleri açıkça belli olan çeşmenin onarımıyla ilgili bilgilere ilgili kurumlarda ve yazılı kaynaklarda rastlanmamıştır. Ancak III. Ahmet zamanında çeşmeyle yaptırılan camiinin yerine bugünkü Ortaköy Camii'nin Apdülmecit tarafından yeniden yaptırılmış olması[3], o dönemde çeşmenin de elden geçirilmiş olduğunu akla getirmektedir. Diğer taraftan günümüzde akmayan çeşmeden 1930 yılında Başlısu aktığına ait kayıt bulunması[4], Hamidiye suyu ile beslenen çeşmeler arasında Ortaköy Camii önü[5] ifadesiyle bu çeşmeye de yer verilmesi düşündürücüdür. Bilindiği gibi "Vakıf Hamidiye içme suyu 1904 senesinde II. Apdülhamit tarafından yaptırılmıştır."[6]. Bu durum II. Apdülhamit Döneminde de bazı onarımlar yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Tanışık'ın 1945'te yayınladığı kitaptaki fotoğraflarda[7] eserin farklı bir zemine oturduğu ve kitabesinin boyanmamış olduğu gözlenmektedir. Gerek çeşmenin

(1) Semavi Eyice, Ortaköy, Tarih Sosyal ve Mimari Doku, İstanbul, 1991, s.9.
(2) Eyice, a.g.e., s.11, 12.
(3) Öz, a.g.e., s.51.
(4) Çeçen, a.g.e., s. verilmemiştir.
(5) Çeçen, a.g.e., s.145.
(6) Çeçen, a.g.e., s.143.
(7) Tanışık, a.g.e., s.53, 56.

önüne dökülmüş betonlar gerek çevredeki asfaltlamalar ve gerekse yeşil ve sarı yaldızla boyanmış kitabe ünitesi yapının 1945'ten sonra onarıldığına ve yeni bir çevre düzenlemesine işaret etmektedir. Bu düzenlemeden sonra çeşmenin suluklarının kaseleri, kaselerin destekleri ve yapının önündeki tekne ile dinlenme taşları eski niteliklerini yitirmişti. Çukurda kalan tekneden 13 cm. taşan dinlenme taşları sonradan dökülen beton ve asfaltla yer yer kaplanmıştı. Betonla yapılmış kase kaideleri dikkati çekmekteydi. Yapı 1991-1992 yılında İstanbul Beşiktaş Belediyesince onarılmış ve çevresi temizlenmiş, kırık kaseleri yapılmış, kaselerin altındaki beton kaideler kaldırılmış, tekne yanısıra dinlenme taşları restore edilmiş ve eski konumuna kavuşmuştur. Böylece gerek Tanışık'ın[1] gerek Eyice'nin[2] kitaplarında dile getirdiği çeşmenin eski biçimine kavuşturulması isteği yerine getirilmiştir.

Çeşmenin Bugünkü Durumu :

Beyaz mermerden yapılmış, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin ön cephesi ortada bir tekne ve iki tarafında bulunan suluklarla dışarı doğru taşan, kareye yakın bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Köşelerine birer sütünce yerleştirilmiş yapının merkezine içi nişle dolgulanmış, yuvarlak bir kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturtulmuştur. Ayaklar dışta birer sütünce ile sınırlandırılmıştır. Yuvarlak hatlı bu sütüncelerle yatay eksende gelişme gösteren cephe düzenine dikey eksende bir hareket kazandırılmıştır.

---

(1) Tanışık, a.g.e., s. 54-55.
(2) Eyice, a.g.e., s.12

2 - Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin ön cepheden görünüşü.

Nişle dolgulanmış kemer aynasının altında bitkisel bezemeyle süslenmiş sağır, basık bir kemer vardır. Basık kemerin altına bir sıra mukarnas oturtulmuş ve altına bir niş içine ayna taşı monte edilmiştir. Ayna taşının iki yanına birer seki biçiminde dinlenme taşı ile cepheden taşan bir tekne yerleştirilmiştir.

3 - Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin arka cepheden görünüşü.

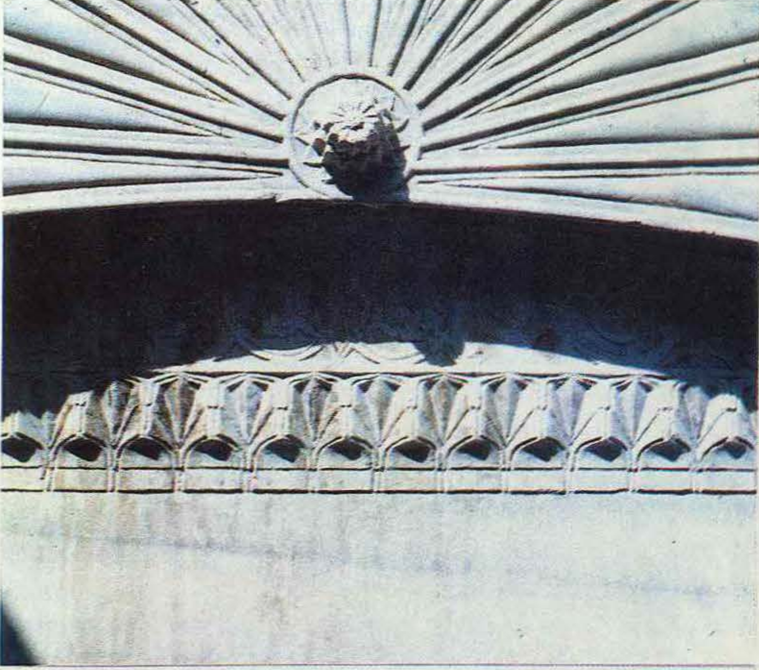
Çok sade bir mermer işçiliğine sahip olan çeşmenin mermer kaplamalarının bezemeleri ayna taşından başlayarak şöyle özetlenebilir:

Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, dilimli sağır kemer gözünün iki yanına birer selvi motifi oturtulmuştur. Gövdeleri çavuş nişanı biçiminde taranmış selvilerin gövdeleri içe doğru kıvrılarak tasarlanmıştır. Selvilerin ortasına üstte göbeği yıldız çiçeğinden gelişen üç dilimli yaprak sırasıyla meydana getirilmiş bir rozet yerleştirilmiştir. Rozetin altında selvilerin arasında musluk lülesi vardır.

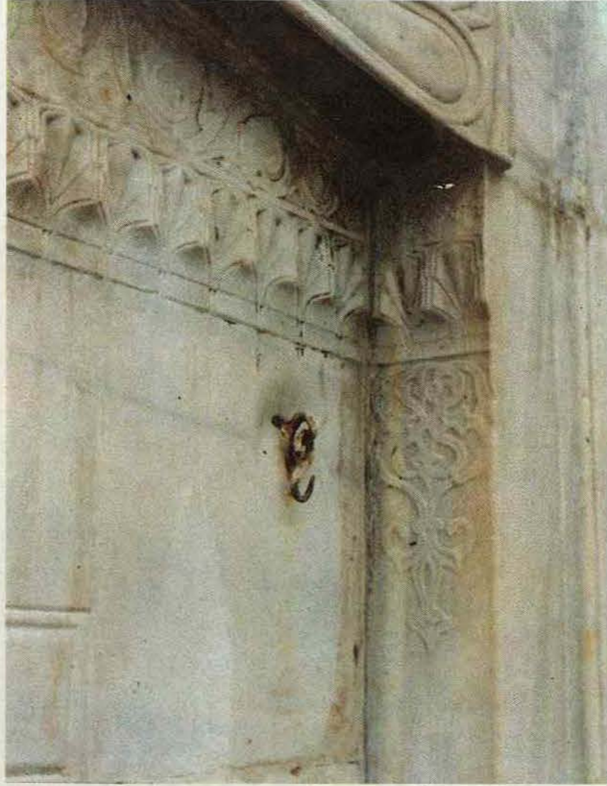
4 - Birbirine doğru yönlendirilmiş iki selvi motifiyle bezenmiş ayna taşı.

Çevresi hiç süslenmeden boş bırakılmış mermerlerle kuşatılmış olan ayna taşının bulunduğu nişin üstünde bir kavsara alınlığı niteliğini arzeden, yarım rozet çiçeğine benzeyen, bir istiridye niş vardır. Diğer bir ifadeyle ayna taşının yer aldığı nişin üstü şemseli bir kavsara alınlığı ile taçlandırılmıştır. İstiridye nişin altında bir sıra mukarnas üstüne oturtulmuş, basık yuvarlak kemer biçimi içinde kıvrık dal ve rumilerle tasarlanmış bir kompozisyon bulunmaktadır.

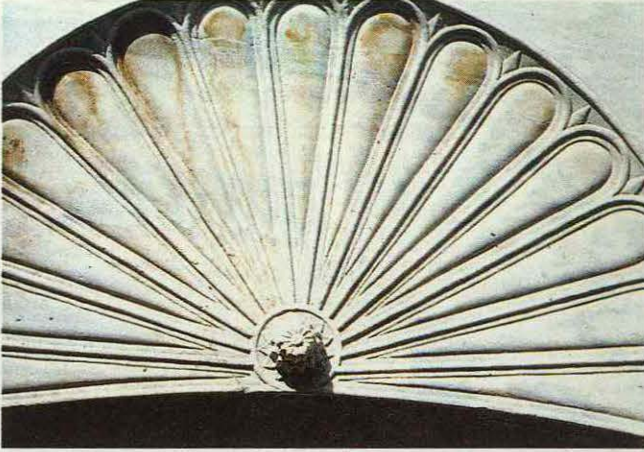
5 - Mukarnas sırası üzerine yerleştirilmiş, bitkisel bezemelerle süslü basık, sağır kemerden detay.

Karşılıklı iki ayağın iç yüzeylerinde de bir sıra mukarnas üzerine oturtulmuş bir palmet bordürü ile devam eden tasarım aşağıya doğru yönlendirilmiş bir çiçek motifiyle son bulmaktadır. Ayakların içini bezeyen kabartma bir püskül olarak nitelendirilebilinecek çiçek motifiyle tamamlanmış bu tasarım kanalıyla basık yuvarlak kemerin karnıyla aynası arasında bağlantı kurulmuştur.

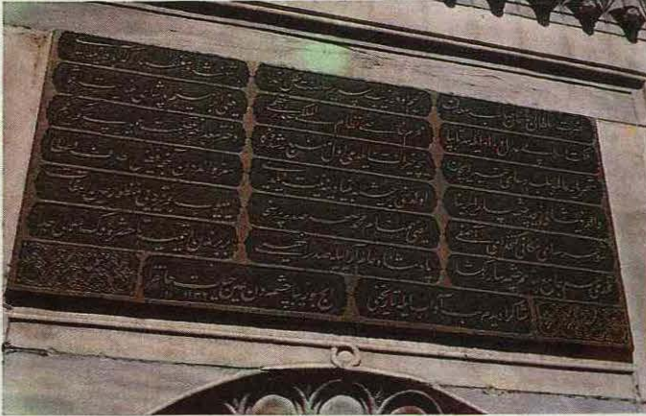
6 - Ters dönmüş çiçekle bezenmiş, ayak içinden detay.

Ayna taşının üstüne ortasındaki kabaradan gelişen on beş dilimli bir istiridye niş yerleştirilmiştir. Kabara üç boyutlu bir yıldız çiçeğiyle bezenmiştir. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış nişin yan üçgen boşlukları süslenmemiştir. İstiridye niş ile dikdörtgen çerçeve arasındaki geçiş bir düğüm motifi ile sağlanmıştır.

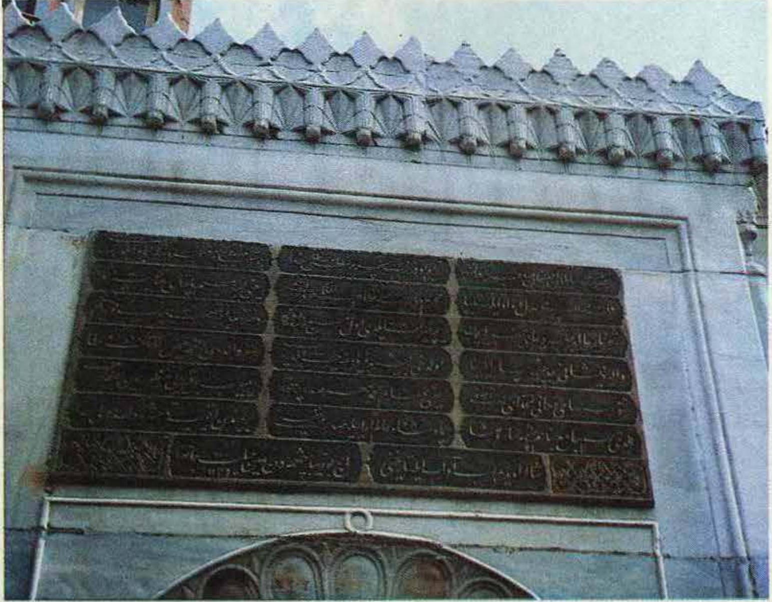
7 - İki ayak arasında kavsara alınlığı niteliği arzeden istiridye niş.

Bu ünitenin üstünde, yeşil üzerine sarı yaldızla boyanmış kitabe yer almaktadır. Üçer mısralık altı satırla; altta yedinci satırda tarih beytini veren iki mısra ile toplam 20 panodan oluşan kitabenin karşılıklı alt köşeleri kıvrık dal ve palmet motiflerinden oluşan bordürlerle bezenmiştir.

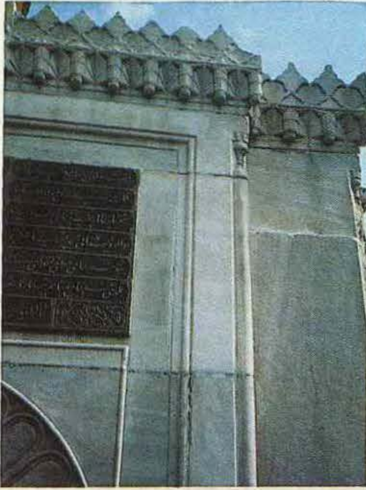
8 - Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesinin kitabesi.

Kitabenin üstünde süslenmeden boş bırakılmış yatay mermer bir panodan sonra bir sıra mukarnas üzerine oturtulmuş bir sıra palmet bordürü ile cephe saçağa bağlanmaktadır. Buradaki palmet bordürünün dendan şeklinde tasarlandığı gözden kaçmamaktadır.

9 - Çeşmeyi taçlayan dendan şeklinde tasarlanmış palmet bordürü.

Yapının saçak altından dinlenme taşlarına kadar inen karşılıklı iki ayağı boş, süslenmeden bırakılmış mermer bloklarıyla kaplanmıştır. Benzer bir durum suluklar dışında ayakların iki tarafındaki üniteler için söz konusudur. Her iki ünitede de dış kısıma oturtulan sütünceler sade işlenmiş kaide ve başlıklarıyla hem cepheyi sınırlamakta hem de bu yüzeyleri bezemektedir.

10,11 - Çeşmenin sütüncelerle bezenmiş ayak ve yan ünitelerinden detay ve yan üniteleri bezeyen suluklar.

Yan ünitelerde tek süslü yer suluklardır. Dışı dilimli gövdeli, yatay gelişen kâselerin (kurna) arkasında katmerli bir yıldız çiçeği ile bezenmiş, sağır dilimli bir kemer vardır. Bu kemerin üstüne ortasındaki kabaradan gelişen yedi dilimli bir istiridye niş yerleştirilmiştir. Kabara bir yıldız çiçeğiyle; dilimlerinin arası ise baklava biçimleriyle (okbaşlarıyla) süslenmiştir. Niş dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ve kemerin yan üçgen boşlukları süslenmemiştir. Niş ile dikdörtgen çerçeve arasındaki geçiş bir düğüm motifi ile sağlanmıştır. Nişin üzerine boş bırakılmış bir pano oturtulmuş ve bu pano bir sıra palmet bordürüyle taçlandırılmıştır.

12,13 - Çeşmenin sağ ve sol tarafındaki suluklardan detay.

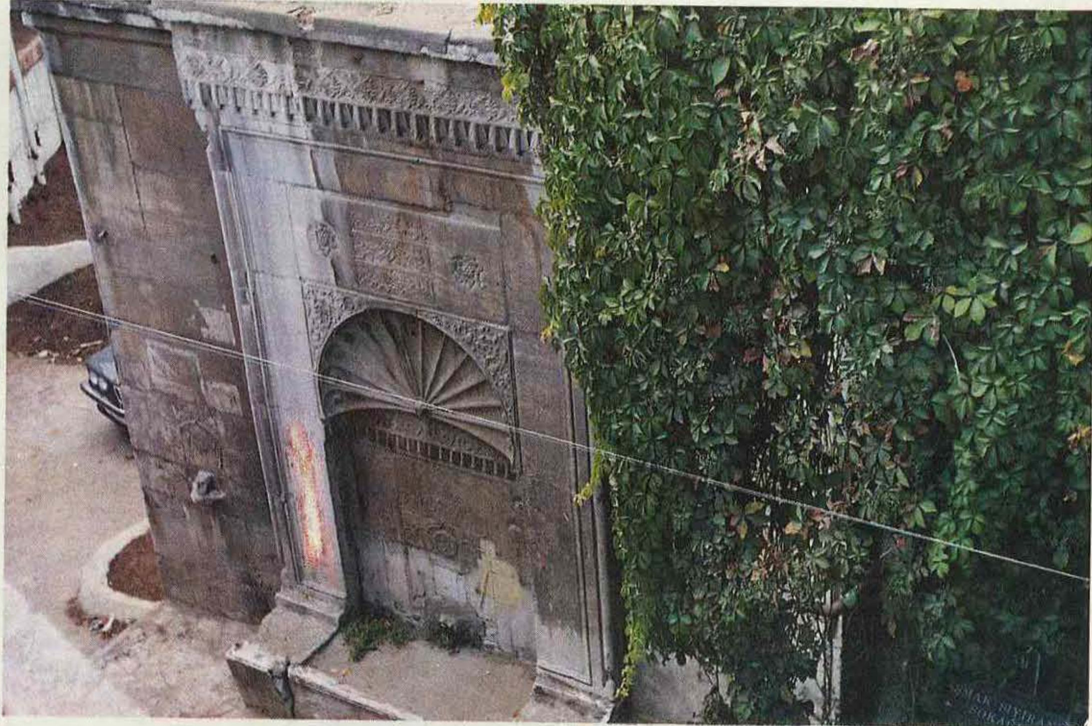
II. ŞİŞHANE HACI MEHMET AĞA ÇEŞMESİ

Yapının Bulunduğu Yer :

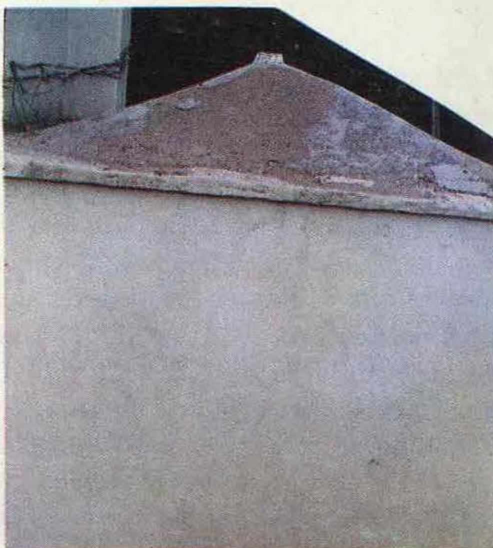
Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Şişhane'den Kasımpaşa'ya inen eski Avni Ali Baba sokakla, Yaşmak Sıyıran sokağın kesiştiği köşede yer almaktaydı. Günümüzde açılan yeni yollar yapının Şişhane ile olan bağlantısını kesmiştir. Çeşme bugün Kasımpaşa'ya inen, yeni adı Dr. Bedii Gorbon sokak ile Yaşmak Sıyıran sokağın önünden geçen ve Taksim'e bağlanan, Tarlabaşı caddesini taşıyan beton bir isnat duvarı arasında bulunmaktadır.

14 - Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi'nin Tarlabaşı caddesi yapılmadan önceki hali.

15 - Çeşmenin Tarlabaşı caddesinden görünüşü.

16,17 - Çeşmenin yan cephesi ve örtü sistemi.

KİTABE

بانی هذه الچشمه

الحاج محمد روحیچون

الفاتحه فی شهر محرم

سنه ١١٤٥

Beni-i hazihi'l çeşme

el-Hac Mehmet rahiyçün

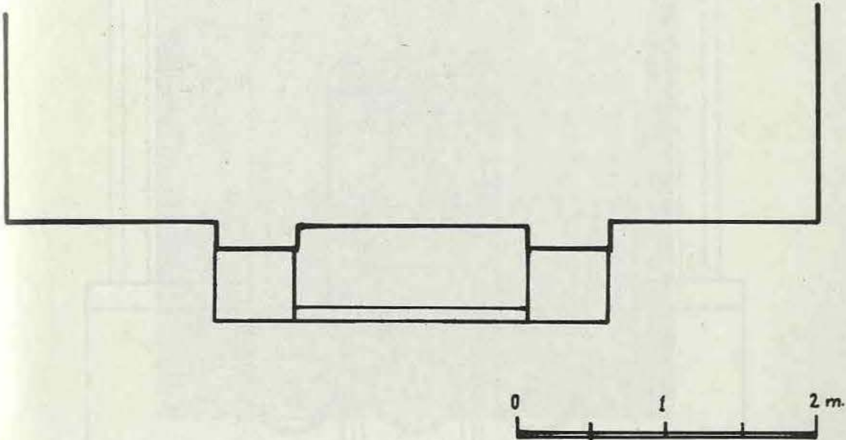
el-Fatiha fi şahr-i Muharrem

Sene 1145

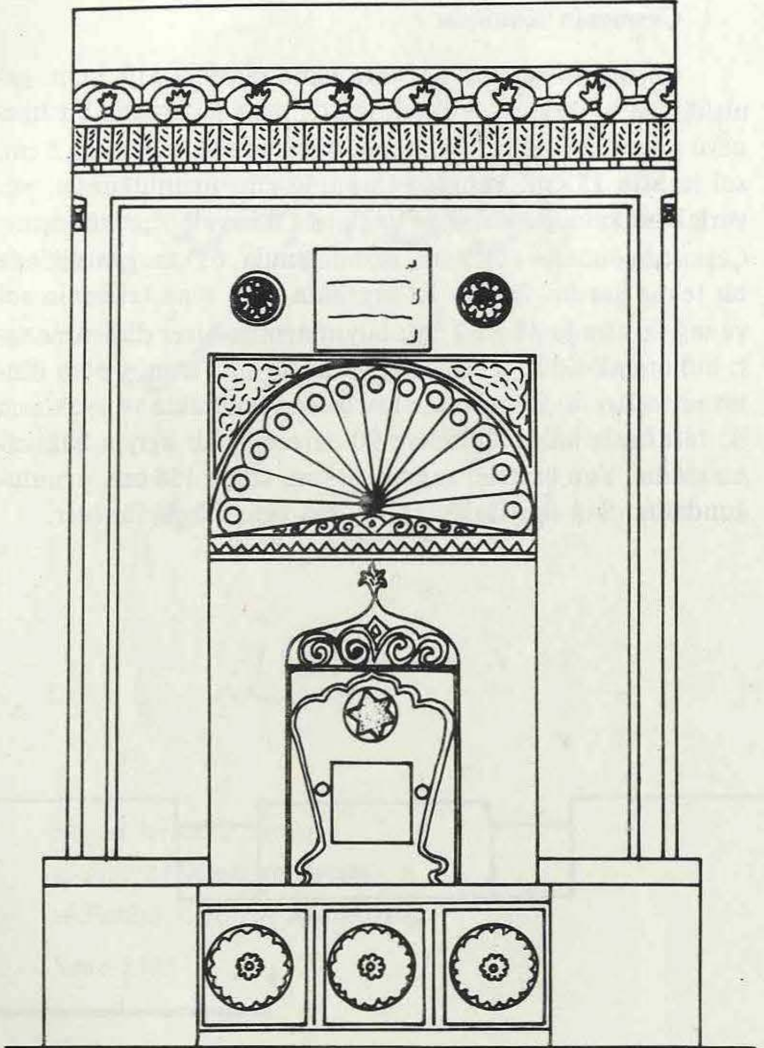
* Kitabenin Osmanlıca metni Fevzi Güniç tarafından yazılmış ve metni Doç. Dr. Mikail Bayram tarafından okunmuştur.

Çeşmenin Konumu :

Çeşmenin cephesi 540 cm. uzunluğunda 539,5 cm. genişliğinde ve 499 cm. yüksekliğinde kare biçiminde bir hazneye monte edilmiştir. Cephenin ortasına sağ tarafta 15.5 cm. sol tarafta 15 cm. yapıdan taşan 56 cm. uzunluğunda, yuvarlak bir kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturtulmuştur. Çeşmenin önünde 148,5 cm. uzunluğunda, 63 cm. genişliğinde bir tekne vardır. Bugün içi toprakla dolu olan teknenin sol ve sağ tarafında 48 × 52 cm. boyutlarında birer dinlenme taşı bulunmaktadır. İç kısımda tekneyle sınırlanmış olan dinlenme taşları dış kısımda ayaklarda son bulmakta ve ayakların iki tarafında kalan ünitelere 90 derecelik bir açıyla bağlanmaktadır. Yan üniteler sağda 141 cm. solda 138 cm. uzunluğundadır. Sağ taraftaki bir sulukla zenginleştirilmiştir.

Çizim 3 - Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi'nin cephesinin vaziyet planı. (Çizim: Yrd. Doç.Dr. Ali Baş)

Çizim 4 - Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi'nin cephesinin taslak çizimi. (Çizim: Osman Kunduracı)

Çeşmenin Yapılışıyla İlgili Bilgiler :

Yazılı kaynaklar dışında çeşmenin yayınlanmış fotoğrafları yapıyla ilgili bilgiler vermektedir.

Tanışık "İstanbul Çeşmeleri" kitabında çeşmenin 1945' lerdeki durumunu gösteren bir fotoğrafını yayınlamıştır[1].

18 - Tanışık'ın yayınladığı fotoğrafta Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi'nin görünüşü.

(1) Tanışık, a.g.e., s.82.

Aynı eserde yazar yapının üstünde "Ban-i hazel çeşmetü, El hac Mehmet ruhiyçün, el fatiha fi şahr-i Muharrem 1145"(1), şeklinde bir kitabesi bulunduğunu belirtmektedir. Burada çeşmeyi Mehmet Ağa'nın yaptırdığını ileri sürerek hakkında şöyle bilgi vermektedir: Mimarbaşı Hacı Mehmet Ağa Kayserilidir. 1148 (1735 M.) tarihinde Sürre emini olan ve 1155 (1742 M.) tarihinde ölen, Edirnekapısı'na gömülen zat olması muhtemeldir(2).

Yüngül ise "Taksim Suları" kitabında Tanışık'ın görüşünü kabul etmediğini belirtmekte ve yapının III. Ahmet'in kızı Hadice Sultan'ın kethüdası Mehmet Ağa tarafından inşa edildiğini söylemektedir. Yazar, İstanbul Sular İdaresi Vakıf Sular Servisindeki "ikinci ilm-ü haber" defteri varak 76'da "Tozkoparan mahallesinde vaki Hadice Sultan kethüdası Mehmet Ağa bina eylediği çeşmeyi cari, masura adet 1"(3), şeklinde bir kayıt olduğunu buna göre çeşmenin banisinin Tanışık'ın söz ettiği mimarbaşı Mehmet Ağa olamayacağını ileri sürmektedir. Aynı kaynakta yayınlanan, "Bani-i hazih -il-çeşme, El -hac Mehmet Ruhiyçün, El-fâtiha fi şehr-i Muharrem-ül-harâm, Sene 1145"(4), şeklinde kaleme alınmış kitabede de farklılıklar dikkati çekmektedir. Okuma biçimi dışında Muharrem -ül-Harâm (kutsal Muharrem) Tanışık'ta yalnız Muharrem olarak geçmektedir.

Çeçen önceden belirtilen listeden, "Sayı 1162, semt Kasımpaşa, Mahalle Çürüklü, sokağı Şişhane, nevi çeşme, vakıfı Hacı Mehmet Ağa, durumu mamur değil, suyun cinsi Taksim"(5), şeklinde aktarma yapmaktadır.

---

(1) Tanışık, a.g.e., s.81.

(2) Tanışık, a.g.e., s.83.

(3) Naci Yüngül, Taksim Suyu Tesisleri, İstanbul Belediyesi Sular İdaresi, Sayı 3, İstanbul, 1957, s.58.

(4) Yüngül, a.g.e., s.58.

(5) Çeçen, a.g.e., s. numarası olmadığından verilememiştir.

Çeşmenin Bugünkü Durumu :

Beyaz mermerden yapılmış, Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinin ön cephesi ortada bir tekne ve sağ tarafta bulunan bir sulukla dışa doğru taşan kareye yakın bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Yapının merkezine içi nişle dolgulanmış, bir kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturtulmuştur. Ayaklar dışta birer sütünce ile sınırlandırılmıştır. Yuvarlak hatlı sütüncelerle yatay eksende gelişme gösteren cephe düzenine dikey eksende bir hareket kazandırılmıştır. Nişle dolgulanmış kemer aynasının altında sağır basık bir kemer yer almaktadır. Basık kemerin altındaki niş içine ayna taşı monte edilmiştir.

19 - Yapının ayna taşı.

Oldukça sade bir mermer işçiliğine sahip olan çeşmenin mermer kaplamalarının süslemeleri ayna taşından başlayarak şöyle özetlenebilir:

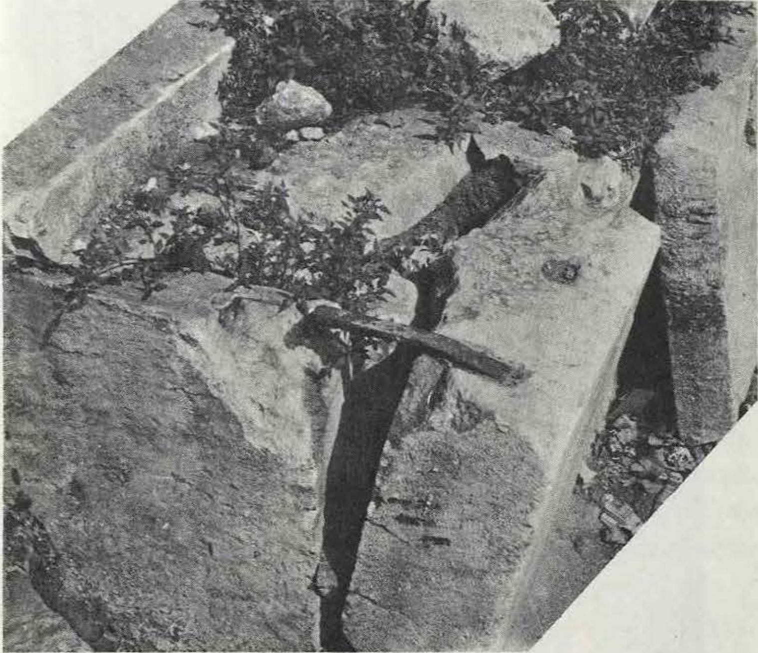
Dikdörtgen bir çerçeve içine ortasında örgülü yıldız çiçeğinden oluşan bir rozet bulunan dilimli, sağır bir kemer oturtulmuştur. Üst ucunda bir palmet bulunan rumi, palmet ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyonla taçlandırılmış kemerin yan üçgen boşlukları süslenmemiştir. Rozetin altında musluk lülesi vardır.

Ayna taşının önünde dış yüzü aralarında çiçek motifleri bulunan üç rozetle bezenmiş tekne taşı yer almaktadır. Dıştaki yaprakların arası birer baklava biçimiyle (okbaşı) bezenmiş, rozetler ortada bir yıldız çevresine oturtulan üç sıra

20 - Rozet ve çiçeklerle bezenmiş tekne taşından detay.

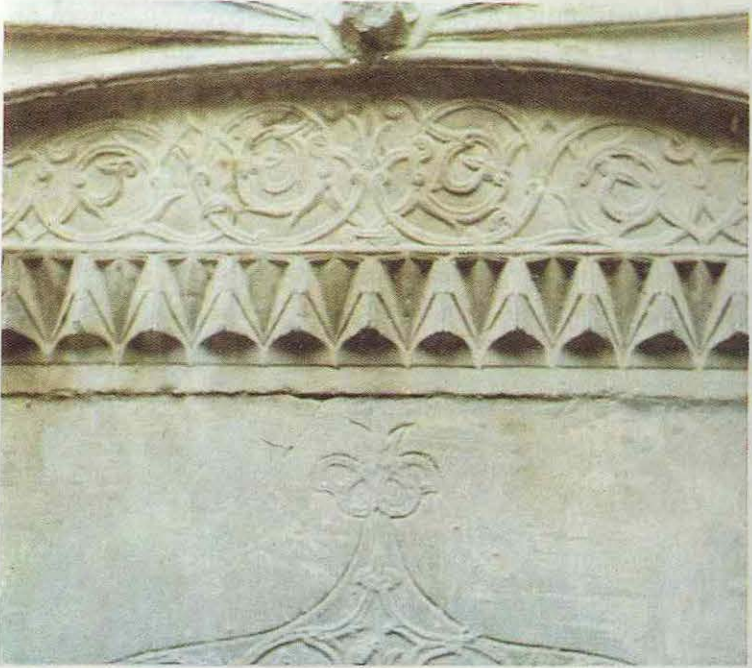
gül yaprağından meydana gelmiştir. Yaprak dilimlerinin arasına baklava biçimleri (okbaşları) serpiştirilmiştir. Dinlenme taşlarının geçirdiği onarımlar köşelerde kalan lâle motifleri konusunda tam bilgi vermemektedir. Rozetlerin ortasında sağ tarafta ikişer yıldız, lâle ve karanfilden; sol tarafta ikişer yıldız ve karanfilden oluşan demetler görülmektedir. Birbirine demir parçalarıyla kenetlenmiş tekne çevresini kuşatan mermer panolar kaliteli bir taş işçiliğine işaret etmektedir.

21 - Onarım öncesi teknenin durumu ve demir geçkiden detay.

22 - Onarım sonrası teknenin görünüşü.

23 - Ayna taşı üstündeki sağır, basık, yuvarlak kemerin görünüşü.

Çevresi hiç süslenmeden boş bırakılmış ayna taşının üstündeki istiridye nişin altında bir sıra mukarnas üstüne oturtulmuş, basık yuvarlak kemer biçimi içinde kıvrık dal ve rumilerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonu ortada bir palmet taçlandırmaktadır.

Nişin altındaki yuvarlak kemerin karın kısmı bir bordür biçiminde mukarnas ve ters yönlendirilerek aşağıya sarkıtılmış bir çiçek motifiyle bezenmiştir. Böylece yuvarlak kemerin aynasıyla karın kısmı arasında bağlantı kurulmuştur.

Ayna taşının üstüne ortasındaki kabaradan gelişen on üç dilimli bir istiridye niş yerleştirilmiştir. Nişin dilimlerinin arasına birer baklava biçimi (okbaşı); ortasına ise çiçekten oluşturulmuş birer kabara konmuştur.

24 - Aşağı sarkıtılmış bir çiçek motifiyle bezenmiş, ayak içinden detay.

25 - İstiridye nişin dilimlerinin aralarını ve ortasını bezeyen kabaralar.

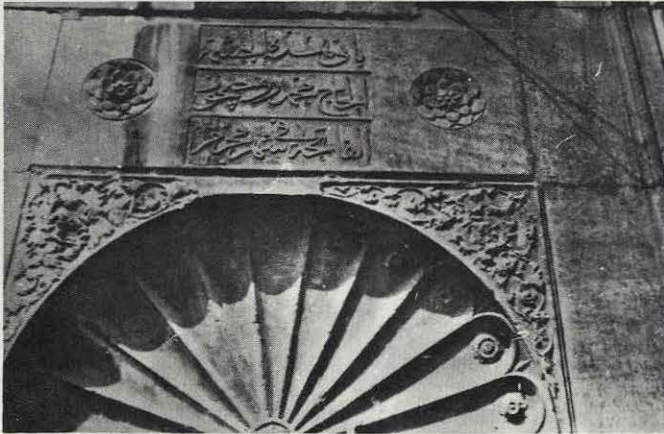
Bu kabaralar ortada bir yıldız çiçeğinden iki yanda (yukarıdan aşağıya doğru sıralanarak) karanfil, yıldız, krizantem, gül, yıldız ve karanfil çiçeklerinden geliştirilerek tasarlanmıştır.

Bir kavsara alınlığı niteliği arzeden istiridye nişin çevresini kuşatan yuvarlak kemerin köşelikleri: Aşırı kıvrımlı dallar ve boru çiçeği biçiminde gelişen küpe çiçeklerinden oluşan birer kompozisyonla bezenmiştir.

Bu ünitenin üstünde dikdörtgen kitabe panosu bulunmaktadır. Ortası yıldız çiçeğinden gelişen, çevresi iki sıra gül yaprağı ile çerçevelenmiş, iki rozetin arasında üç satırlık kitabe görülmektedir.

26 - Yuvarlak kemer köşeliklerindeki süslemeler ve kitabenin yanındaki rozetlerden birinden detay.

27 - Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinin kitabesi.

Kitabe panosunun üstünde süslenmeden bırakılmış, yatay bir dikdörtgen pano vardır. Onun üstüne bir sıra mukarnas ile yaprak ve palmetlerden oluşan bir bordür yerleştirilmiş ve böylece çeşmenin cephesi saçağa bağlanmıştır.

28 - Kitabenin üstündeki tasarım.

29 - Yaprak ve palmetlerden oluşan bordürden detay.

Sade tasarlanmış yan ünitelerde sağ tarafta yer alan suluk süslenmiştir. Burada ortasında bir palmet, köşelerinde birer rozet çiçeği bulunan dilimli, sağır bir kemer gözü

dikdörtgen bir çerçeve içine alınarak bir ayna taşı oluşturulmuştur. Ayna taşının içi ortasında bir rozet bulunan karşılıklı iki lâle motifi ile bezenmiştir. Bu dikdörtgen ünitenin üstünde palmetlerden meydana gelen bir bordür vardır. Altında dışı dilimli, yatay gövdeli bir kâse (kurna) bulunmaktadır. Sol tarafta suluk yoktur. Burada çeşmenin yan üniteleri mermer bloklarla kaplanmıştır. Her iki yan ünitede saçağa geçişte palmet suyunun kesildiği gözlenmekte ve böylece sütüncelerle süslemelerin sınırlandığı farkedilmektedir.

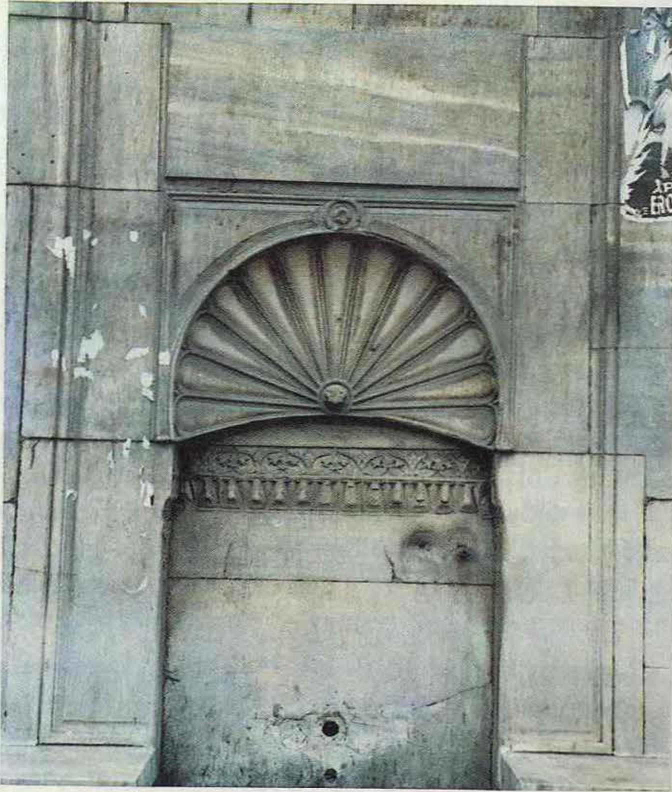

30,31 - Çeşmenin sağ tarafındaki suluk, kâse (kurna).

III. TAKSİM MAKSEMİNDEKİ I. MAHMUT ÇEŞMESİ

Yapının Bulunduğu Yer :

I.Mahmut Çeşmesi Beyoğlu İstiklâl caddesiyle Ana Çeşme sokağın kesiştiği köşede, Taksim Makseminin bir cephesi üzerinde yer almaktadır.

32 - Taksim Maksemi üzerinde bulunan I. Mahmut Çeşmesinin görünüşü.

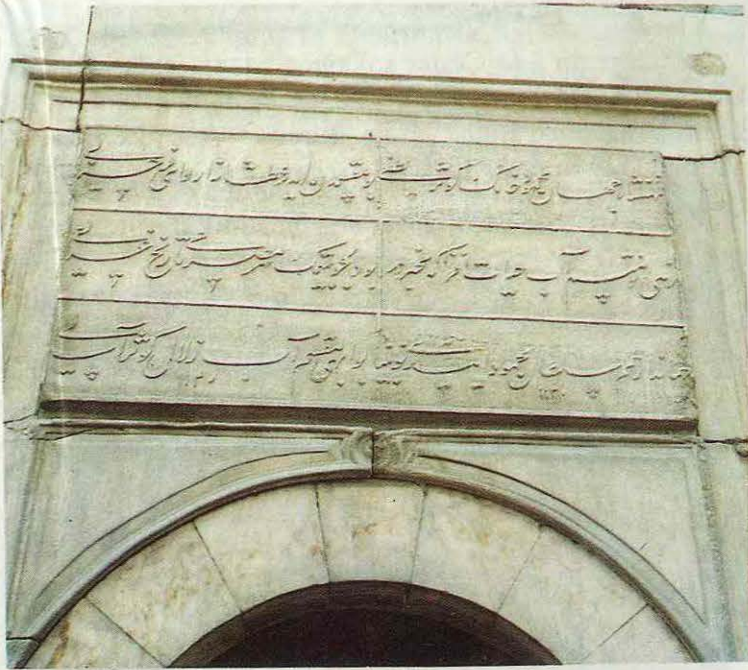
Çeşme üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Ancak çeşmenin monte edilmiş olduğu maksem üzerindeki kitabe bazı ip uçları vermektedir. Bilindiği gibi maksemler bir veya birkaç koldan gelen suyun çeşitli mecralara dağıtılmasını sağlayan oda ve binalardır. Bunlar yer altı ve yer üstü olmak üzere başlıca iki tipte yapılmıştır. Yer üstü maksemlerinin kapılarının eşiği zemin seviyesine çok yakındır. Kâgir duvarlı bu yapıların üstü tonoz veya kubbe ile örtülüdür. Bir oda biçiminde inşa edilmiş maksemlerin içinde birer taksim sandığı bulunur. Gelen su taksim sandığı içindeki lülelerden akıtılarak dağıtılır. Yer üstü maksemlerine Taksim'deki maksem örnek olarak gösterilebilir[1]. Burada 1.200 metre küplük bir depo ve deponun önünde bir maksem vardır. Taksim suyu tesislerinin bir kolu Harbiye Galerisi'nden Beyoğlu'ndaki bazı mahalleleri beslemek için bu depo ve makseme uğramakta ve buradan dağıtılmaktadır. 18. yüzyılda Beyoğlu yakasında beliren su ihtiyacını karşılama ve bu semte merkezi bir sistemden su vermek için Taksim suyu tesisatının inşasına gerek duyulmuştur. Taksim su şebekesi gibi maksemin yapılışına I. Mahmut Döneminde başlanmıştır. Tesisat 1731-1839 yılları arasında dört aşamada tamamlanmıştır. Bu duruma paralel olarak makseme de eklemeler yapılmıştır. I. Mahmut, I. Abdülhamit, Mihrişah Sultan ve II. Mahmut tarafından sürdürülen inşa faaliyetleri sonunda bu tesisler kanalıyla Beyoğlu yakasının pek çok çeşmesine su verilmiştir[2].

Taksim makseminin giriş kapısı üzerindeki kitabede yapının I. Mahmut tarafından 1145 (1732 M.) te yapıldığı yazılıdır.

---

(1) Yüngül, a.g.e., s.41.

(2) Yüngül, a.g.e., s.5.

33 - Taksim maksemi giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe.

Tanışık tarafından yayınlanmış kitabe şöyledir :

"Şehenşah-ı cihan Mahmut Han'ın kevser-i lütfu
Bu maksimden eder atşana irvay-i ferahzayı
Zehi nev maksim -i abıhayat efza ki muhbirdir
Bu dileu beytinin her mısraı tarih-i garrayı
Cihandar-ı himem Sultan Mahmut etti nev bünyat"

1145 (1732 M.)

"Bu abihi maksim ab-ı zülal-i kevsarasa'yı"

1145 (1732 M.) [1]

(1) Tanışık, a.g.e., s.95.

Maksemin Ana Çeşme sokağına bakan cephesi üzerinde 1222 (1807 M.) tarihli ikinci bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmenin üzerinde kitabe vardır. Burada "Vece'alna mine'L-mai kûlle şey'in hayy 1222 (Herşeye sudan hayat verdik)[1], ayeti okunmaktadır.

34 - Ana Çeşme sokağı içindeki küçük çeşmenin görünüşü.

(1) Kitabe Doç. Dr. Mikail Bayram tarafından okunmuş ve Türkçeye çevrilmiştir.

Çeşmenin Yapılış ve Onarımıyla İlgili Bilgiler

Yazılı kaynaklardaki bilgiler, fotoğraflar ve çizimler yapının gösterdiği özellikler ve yapılışı konusunda bizleri aydınlatmaktadır.

Tanışık "İstanbul Çeşmeleri" kitabında mermer kaplama ve sade güzel üslûbuyla ziynet olan bu çeşmenin banisinin I. Mahmut olduğunu belirtmekte[1] ve iki fotoğraf eşliğinde maksemi tanıtmaktadır.

Arseven "Türk Sanatı Tarihi" fasikülünde Taksim makseminin İstiklâl caddesine bakan cephesinin fotoğrafını yayınlamıştır. Burada I. Mahmut Çeşmesi görülmektedir. Aynı eserde maksemin iç kısmına ait fotoğraflar da vardır[2].

Yüngül "Taksim Suyu Tesisleri" kitabında Taksim su deposu ve çeşmesinin röleve ve planını[3], maksemin dış görünüş[4] ve iç görünüş fotoğraflarını[5] yayınlamıştır. Yazar burada maksem hakkında genel bilgi vermiş[6] ve Suphi tarihinden 1731 yılının Ekim ayında yapılan bir töreni naklederek I. Mahmut'un makseme gelişini anlatmıştır[7].

Çeçen "İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri", kitabında Taksim makseminin suları hakkında geniş bilgi vermekte[8] ancak çeşmeye değinmemektedir. Eserde maksemin İstiklâl caddesine bakan cephesi[9], arka cephesi ve maksemin içini gösteren[10] fotoğraflar bulunmaktadır.

(1) Tanışık, a.g.e., s.98.

(2) Celal, Esat, Arseven, Türk Sanatı Tarihi, VII. Fasikül, İstanbul Maarif Basımevi, s.493, 494.

(3) Yüngül, a.g.e., s.56.

(4) Yüngül, a.g.e., s.54.

(5) Yüngül, a.g.e., s.55.

(6) Yüngül, a.g.e., s.5,6.

(7) Yüngül, a.g.e., s.6.

(8) Çeçen, a.g.e., s.131.

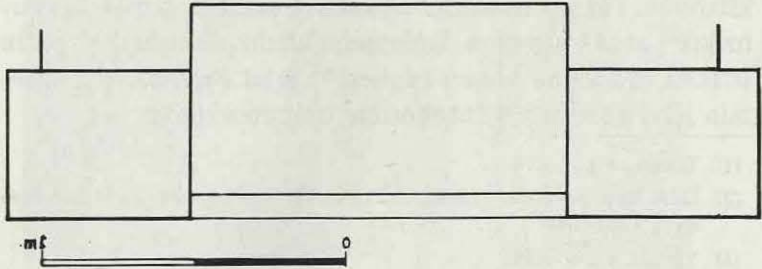
(9) Çeçen, a.g.e., s.132.

(10) Çeçen, a.g.e., s.142.

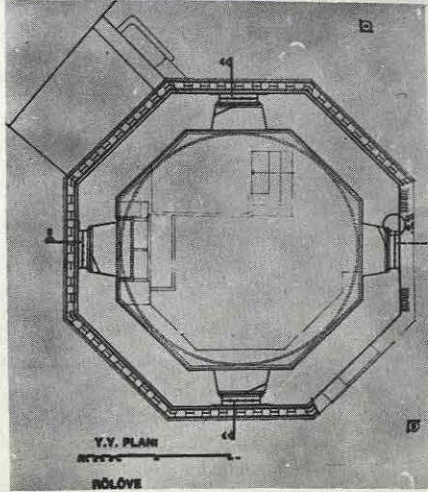
Yukarıda belirtilen kaynakların hiçbirinde çeşmenin onarımına ilişkin bilgi yoktur. Makseme ilişkin bazı bilgiler vardır. Alınan bilgi ve yayınlanan broşüre göre maksem ve çeşme 1986 yılında Türkiye Anıt-Çevre Turizm Koruma Vakfı tarafından onarılmıştır.

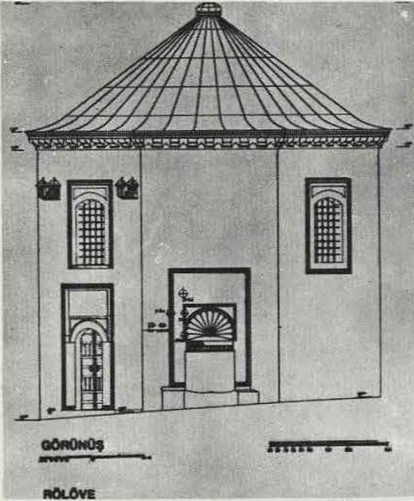
Çeşmenin Konumu :

Çeşmenin cephesi sekizgen planlı bir gövdeye sahip olan Taksim Maksemine monte edilmiştir. Cephenin ortasına yapıdan 22 cm. taşan, 51 cm. uzunluğunda yuvarlak bir kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturtulmuştur. Çeşmenin önünde 123 cm. uzunluğunda, 57 cm. genişliğinde ve 54 cm. derinliğinde bir tekne vardır. Teknenin sol tarafında 48×63 cm. boyutlarına birer dinlenme taşı bulunmaktadır. Bugün önünde meyilli bir yol geçtiğinden iki dinlenme taşının yüksekliği aynı değildir.

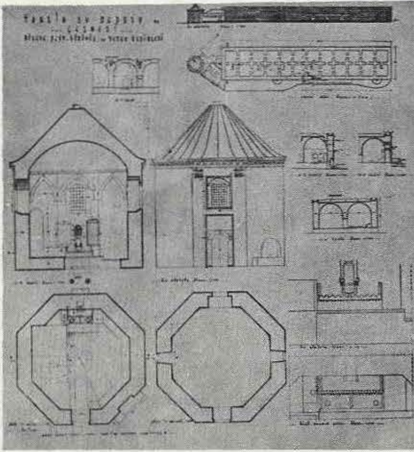

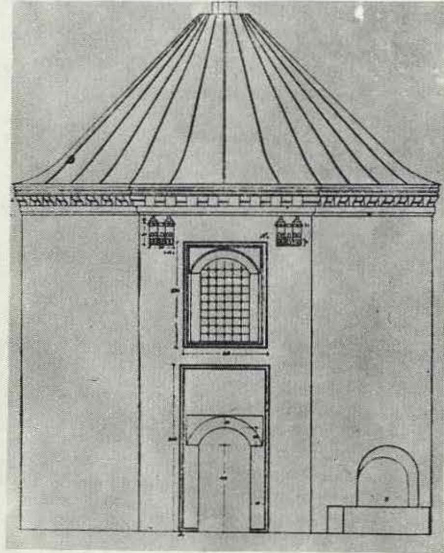
Çizim 5 - Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesinin vaziyet planı. (Çizim: Yrd. Doç. Dr. Ali Baş)

Çizim 6,7 - Türkiye Anıt-Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfının 1986 yılında gerçekleştirdiği Taksim Maksem ve Çeşme onarımıyla ilgili bröşürden aynen alınmış, Maksem ve I. Mahmut Çeşmesi rölövesi.

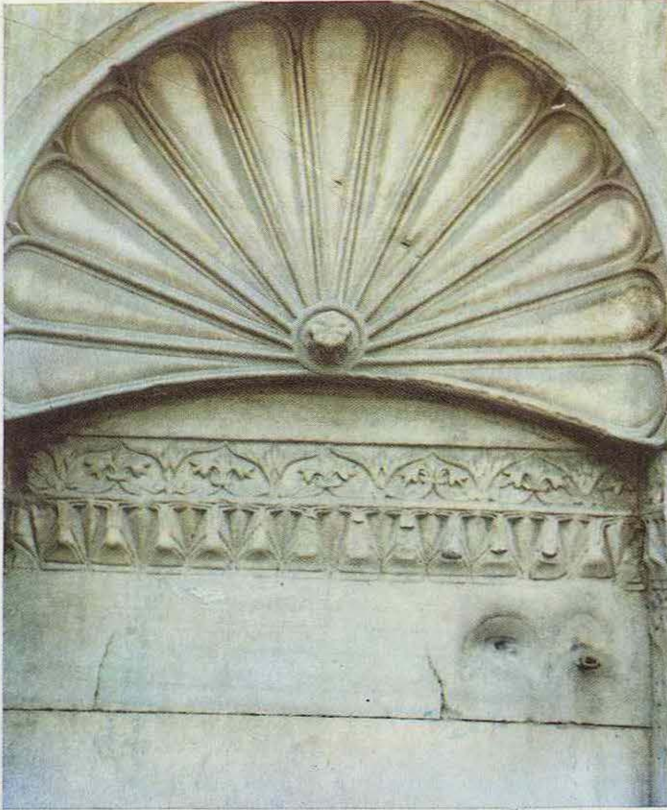
Çizim 8,9 - Yüngül'ün Taksim Suyu Tesisleri kitabından Taksim Su Deposu ve Çeşmesinin plan, görünüş ve detayları, sayfa 56'dan aktarılmıştır.

Çeşmenin Bugünkü Durumu :

Beyaz mermerden yapılmış, I. Mahmut Çeşmesinin cephesi ortada bir tekneyle dışarı doğru taşan bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Yapının merkezine içi nişle dolgulanmış bir kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturtulmuştur. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış nişin yan üçgen boşlukları süslenmemiştir. Niş ile dikdörtgen çerçeve arasındaki geçiş bir düğüm motifiyle sağlanmıştır. Bu ünitenin üstünde bezemesiz bir taş bloku yer almaktadır. Bu blokun üstünde silmelerle son bulan ikinci bir dikdörtgenle çeşme sınırlanmaktadır. Nişle dolgulanmış kemer aynasının altına bitkisel bezemeli bir bordürle süslenmiş bir sağır, basık, yuvarlak kemer yerleştirilmiştir. Basık kemerin altındaki niş içinde ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşının önüne cepheden iyice taşan bir tekne vardır.

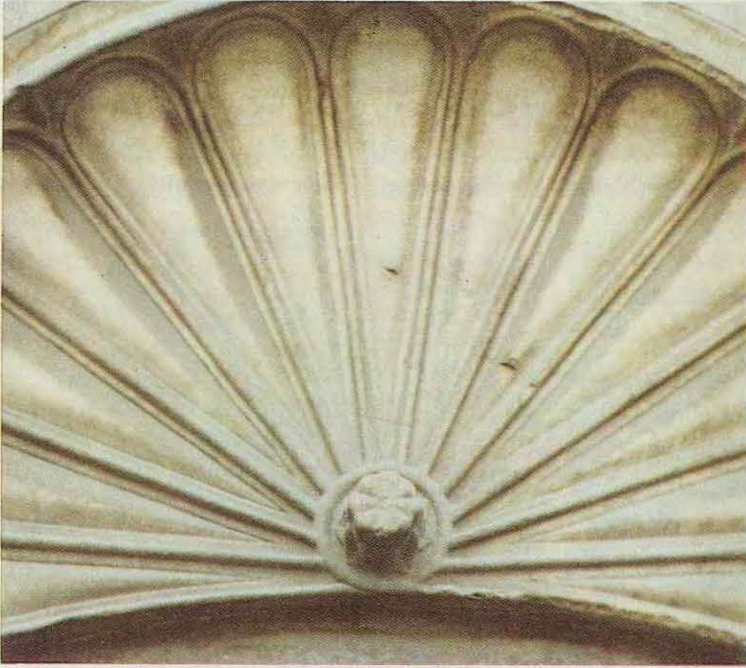
35 - I. Mahmut Çeşmesinin önündeki tekne, dinlenme taşları.

36 - Ayna taşının üstünü bezeyen süslemeler.

Oldukça sade bir mermer işçiliğine sahip olan çeşme cephesinde yalnız ayna taşı üstündeki niş ile basık yuvarlak sağır kemer ve üniteye bitişik iki ayağın iç yüzeyleri süslenmiştir. Burada ayna taşı üstündeki on üç dilimli nişin ortasına üç boyutlu bir yıldız çiçeğinden meydana gelmiş bir kabara oturtulmuştur. Nişin dilimleri arası birer baklava biçimi (okbaşı) ile bezenmiştir. Sağır kemerin altında bir sıradan meydana gelmiş, mukarnas suyunun üstüne oturtulmuş, üçlü yaprak

demetlerinden ve açık, kapalı palmetlerden oluşan bir bordür görülmektedir. Ayakların iç yüzeyinde de devam eden bu bordürün altında ters yönlendirilerek aşağıya sarkıtılmış bir çiçek motifi vardır. Böylece yuvarlak kemerin aynasıyla karın kısmı arasında bağlantı kurulmuştur. Benzer bir tasarıma maksemenin giriş kapasında da rastlanmaktadır.

37 - Ortasındaki kabaradan gelişen on üç dilimli niş.

38 - Nişin içinde yer alan palmet ve mukarnas bordürü ile bezenmiş, sağır, basık kemer.

39 - Çeşmenin ayaklarının içini bezeyen bordürler ve aşağı doğru yönlendirilmiş çiçek motifi.

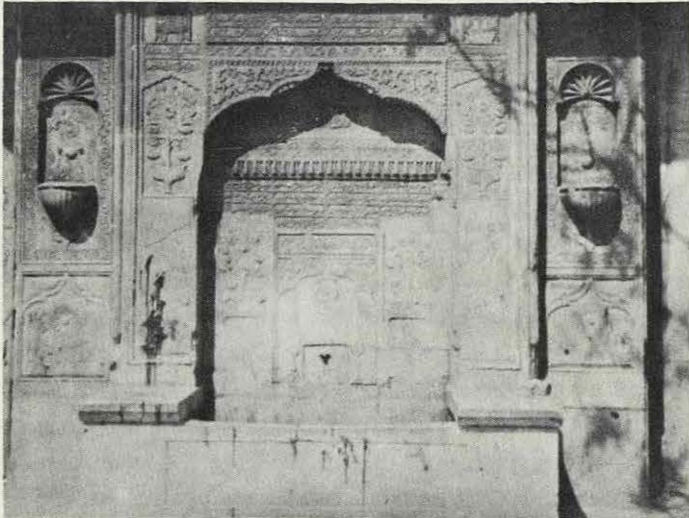
DEĞERLENDİRME

Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Şişhane Hacı Mehmet Ağa ve Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi arasında gerek yapıları oluşturan mimari ögeler gerek yapıların strüktürü ve gerekse bazı süsleme elemanlarıyla benzerlikler gözlenmektedir. Üç çeşmenin cephesi dikey oturtulmuş bir diktörtgenden oluşmaktadır. Üç çeşmede yuvarlak bir kemerle birbirine bağlanan iki ayağın arasına ayna taşı bulunan bir niş yerleştirilmiştir. Ayna taşlarının iki tarafına dinlenme taşları ile sınırlanmış birer tekne oturtulmuştur. Ayna taşının bulunduğu nişin üstü basık bir yuvarlak kemerle örtülmüştür. Bu basık yuvarlak kemerin üstünde iki ayak arasındaki yuvarlak kemeri dolgulayan, kavsara alınlığı niteliği arzeden, bir istiridye niş vardır. Üç yapıda da gözlenen bu özellikler paralel işlevlerden yola çıkılarak yapılan, benzer beğeni ile oluşturulmuş, benzer tasarımlara işaret etmektedir.

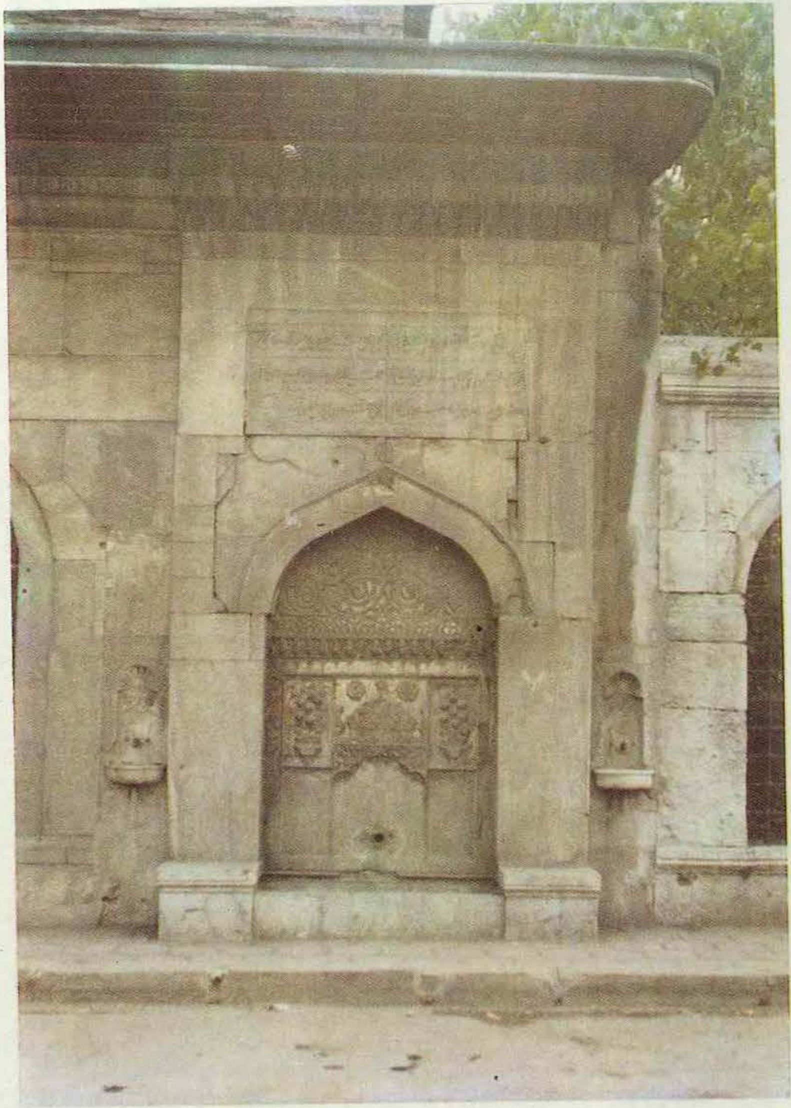
Nitekim 15 cm. ile 22 cm. arasında bir taşma ile cepheyi hareketlendiren, 47 cm. ile 51 cm. uzunluğunda ayaklar; 123 cm. ile 151 cm. arasındaki ve 57 cm.-63 cm. arasındaki genişlikle tekneler; teknelerin iki tarafındaki 48 × 53 cm. ve 48 × 63 cm. boyutlarındaki dinlenme taşları en fazla 25 cm.lik bir oynama ile üç yapının mimari elemanlarının yakın ölçülerle yapılmış olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan iki ayağı birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerin şemseli kavsara olarak nitelendirilen yarım rozet çiçeğine benzeyen istiridye nişle dolgulanması böylece kavsara alınlığının süslenmesi benzer bir estetik yaklaşımın ifadesidir. Bu dikey gelişme gösteren dikdörtgen cephelerin aynı zamanda yatay bir gelişme gösterecek biçimde ya I. Mahmut Çeşmesinde olduğu gibi

Taksim maksemine monte edilmesi ya da Hacı Mehmet Ağa ve Damat İbrahim Paşa çeşmelerinde olduğu gibi küçük sulukların bulunduğu yan ünitelerle zenginleştirilerek oluşturulması-diğer bir ifade ile dikey eksendeki yüksekliğin yatay eksende dengelenerek yapıların tasarlanması- benzer strüktür çözümlemelerini sergilemektedir.

Ayna taşının iki tarafında kullanılmış suluklarla cephe düzeni zenginleştirilmiş ve üçüncü boyut kazanmış, Damat İbrahim Paşa Çeşmesi: Galata'daki Bereketzade, Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu, Beykoz'daki Kethüda, Galatasaray'daki Halil Ağa, Kâğıthane'deki III. Ahmet, Topkapı Sarayındaki III. Ahmet Kütüphanesi çeşmelerini hatırlatmaktadır.

40 - Galata'daki Bereketzade Çeşmesi.

41 - Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Çeşmesi.

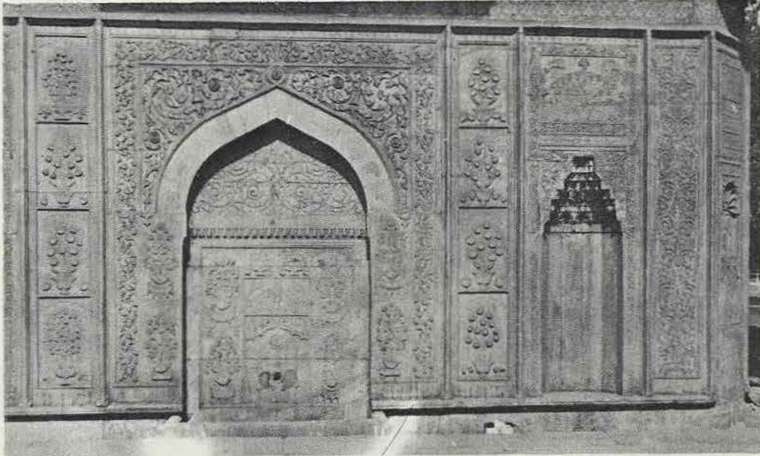
42 - Beykoz'daki Kethüda Çeşmesi.

43 - Humbaracıbaba Çeşmesi olarak bilinen 1142 (1729) ...hli Halil Ağa Çeşmesi.

Yan ünitelerin zenginleştirilmesinde bir tarafında kâse (kurna) kullanılmış Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi ise hem yukarda sıralanan çeşmeleri düşündürmekte hem de pahlanmış köşeleri dışı dilimli kâselerle bezenmiş, Üsküdar III. Ahmet Çeşmesini ve bugün yerinde bulunmayan, kâseleriyle (kurna)(1), Tophanedeki I. Mahmut Meydan Çeşmesini akla getirmektedir.

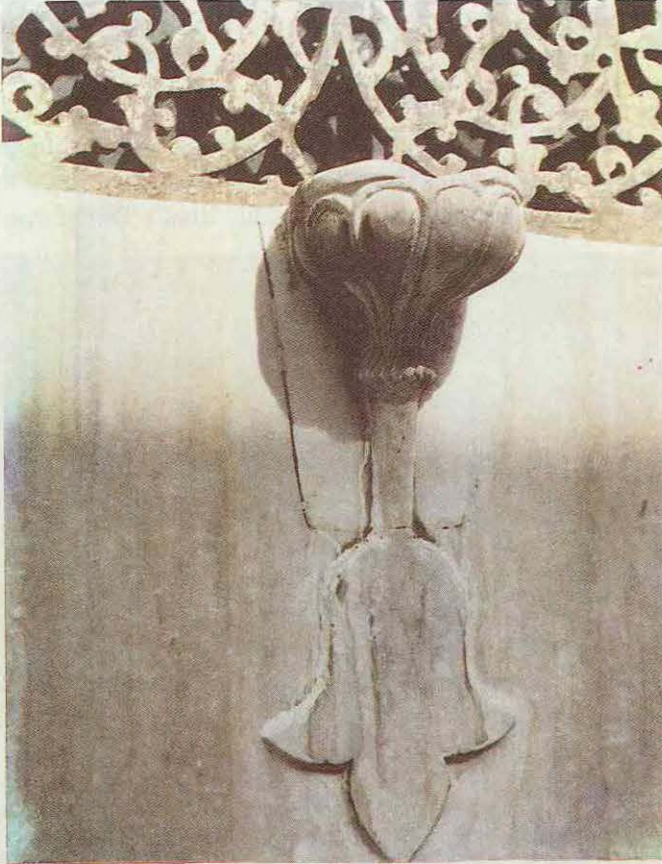
Bilindiği gibi kâselerin dışı dilimli gövdelerinin çeşitli boyutları vardır. Dilimli gövdeli küçük kâselere bazı sebillerde suluk biçiminde rastlanmaktadır. Klasik Döneme ait su-

44 - Tophane I. Mahmut Çeşmesi.

(1) T.C. İstanbul Sular İdaresince 1858 yılında yayınlanan Tophane Çeşmesi isimli kitapta Naci Yüngül, 1-Çeşmenin Mimarisi başlığı altında: "Pahların bulunduğu kısımda birer içme musluğu ile çıkıntı halinde birer yalağın tıpkı Üsküdar Çeşmesinde olduğu gibi Tophane Çeşmesinde de mevcut iken bu sebil musluklarının yalakları ile beraber kaldırılıp yerine zevksiz çiçek motifleri ile süslü birer mermer pano kullanıldığı anlaşılmaktadır", şeklinde bilgi vermektedir.

luklar arasında Üsküdar Atik Valde Camii şadıvanını bezeyen küçük boyutlu suluklar[1] ve Konya Mevlânâ Dergâhının şadırvanını bezeyen suluk[2] ilgi çekmektedir. Değişik biçimlere sahip kâseler de bulunmaktadır.

45 - Üsküdar Atik Valde Camii şadırvanından bir suluk.

(1) Yılmaz Önge, Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.I, 1982 Konya, s.116, R.12.

(2) Yılmaz Önge, Mevlânâ Dergahı'nın Şadırvanı, Selçuk Üniversitesi, 2. Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 1986, Konya, s.63, 70.

46 - Konya Mevlâna Dergâhından şadırvanı bezeyen suluk.

Beyaz mermerden yapılmış üç çeşme cephesi sade tasarımlarıyla ve abartılmadan yapılmış süslemeleriyle benzer beğeniye işaret etmektedir. Üç yapıda da en süslü yer iki ayak arasını bezeyen niştir. Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinde nişin her dilimi bir çiçek motifinden oluşan kabara ile bezenmiştir. Buna karşılık Ortaköy Damat İbrahim Paşa ve Taksim Mahmut çeşmelerindeki nişler dilimlerle oluşturulmuştur. Birbirinden baklava biçimleriyle (okbaşlarıyla) ayrılan dilimlerin hepsi yuvarlak bir kabara ortasına oturtulmuş bir çiçekten gelişmektedir. Benzerleri Kemankeş, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Topçubaşı İsmail Ağa çeşmelerini süsleyenler Hacı Mehmet Ağa Çeşmesini hatırlatmaktadır. Damat İbrahim Paşa, Taksim I. Mahmut Çeşmeleri ise sade tasarımlarıyla Beykoz Kethüda, Fatih Damat İbrahim Paşa Çeşmeleri ve Sarayı III. Ahmet Kütüphanesi kapısını, Karapınar Sultan Selim Camii kapısını taçlayan nişleri akla getirmektedir.

47 - Dilimleri arasına baklava biçimleri yerleştirilmiş, istiridye nişle bezenmiş, Fatih'teki Damat İbrahim Paşa Çeşmesinden detay.

48 - Benzer bir nişle süslenmiş, Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesi kapısından detay.

49 - Sade tasarlanmış, dilimlerinin arası baklava biçimleriyle (okbaşları) bezenmiş, Beykoz Kethüda Çeşmesinden detay.

Erken örneklerinden biri Şehzade Camii'nin köşesindeki Ayşe Sultan Çeşmesinde[1] görülen, sade tasarlanmış, aralarında baklava biçimleri bulunmayan, dilimlerle oluşturulmuş nişin daha küçük boyutluları bazı çeşmelerin ayna taşını ve bazılarının suluklarını bezemektedir. Benzer bir durum dilimlerinin arası baklava biçimleriyle (ok başlarıyla) bezenmiş nişler için söz konusudur.

50 - Şehzade Camii köşesindeki Ayşe Sultan Çeşmesini bezeyen dilimlerinin arası baklava biçimleriyle süslenmemiş istiridye niş.

---

(1) Tanışık, a.g.e., C.I, s.54, 55.

Ayna taşının ölçülerine göre daha küçük boyutlarda yarım rozet çiçeğine benzeyen istiridye nişle bezenmiş çeşmeler de vardır. Örneklersek Çinili Köşkte III. Murad'ın (1590) yenilettiği odadaki çeşme, 1017 (1608 M.) tarihli I. Ahmet Çeşmesi (Topkapı Sarayı), Sultan Ahmet Camii Arastasındaki kitabesiz çeşme, Rumeli Kavağında bulunan 1044 (1634 M) tarihli İbrahim Efendi Çeşmesi[1], Topkapı Sarayı Valde Sultan Taşlığındaki Çeşme ve 1727 tarihli Beşir Ağa Çeşmesi[2] v.b. gibi çeşmelerde benzer istiridye nişlere rastlanmaktadır.

51 - Sultan Ahmet Camii Arastasındaki çeşme.

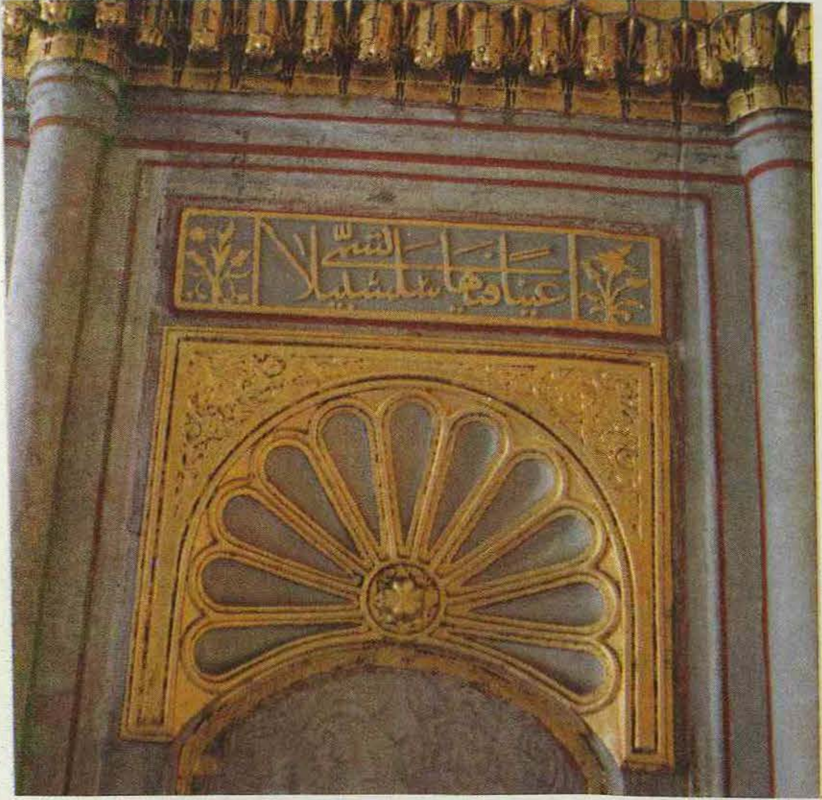
(1) Tanışık, a.g.e., C.II, s.21.
(2) Tanışık, a.g.e., C.I, s.132.

52 - Rumeli Kavağındaki İbrahim Efendi Çeşmesinden detay.

53 - Topkapı Sarayı Valde Sultan Taşlığındaki çeşmeden detay.

54 - Kapalı Çarşı Mercan kapısındaki Beşir Ağa Çeşmesinden detay.

Daha da küçük boyutlu örnekler arasında İstanbul Topkapı Sarayı Şehzadeler Dairesi -Sofası ve Sünnet Odasında(1) bulunanların teknoloji, estetik ve işlev açısından ayrı bir yeri vardır. Gerek 1666 yılında yapıldığı düşünülen Şehzadeler Dairesi gerek 1640 yılında yapıldığı ileri sürülen(2), Sünnet Odası erken tarihli örneklerin en güzel parçalarıdır.

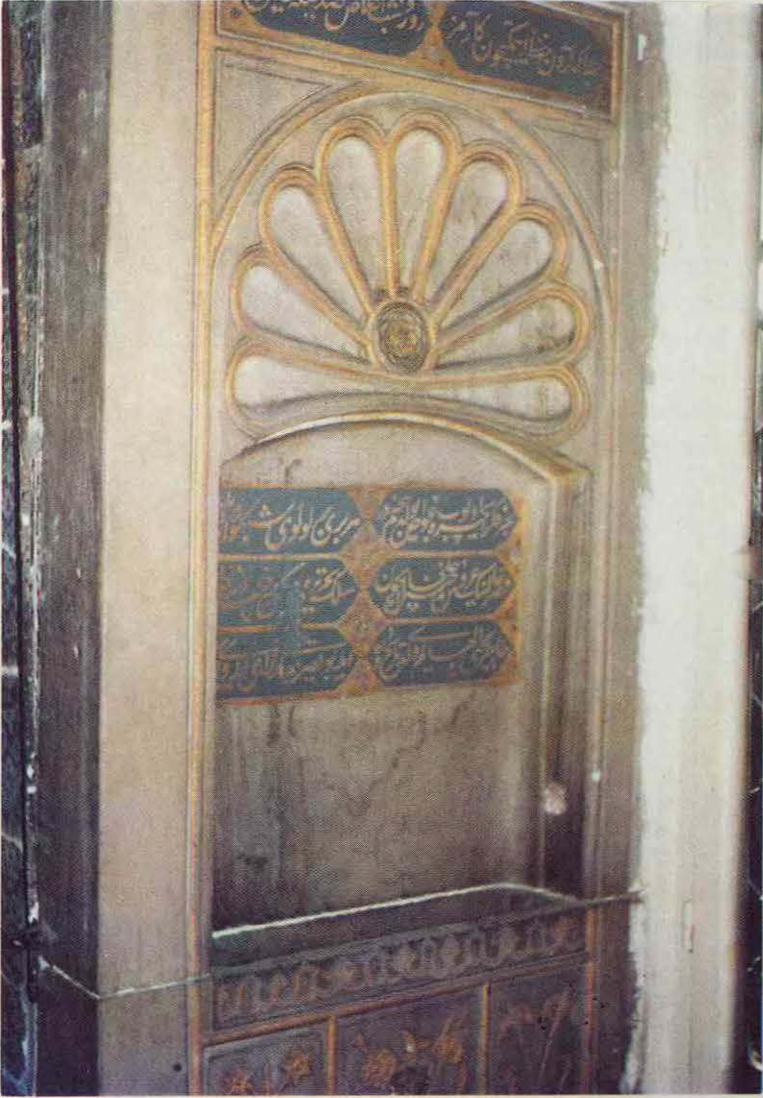
---

(1) Tanışık, a.g.e., s. 76, 77.

(2) Sedad Eldem-Feridun Akozan, Topkapı Sarayı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s.42,29.

55 - Topkapı Sarayı Şehzadeler Dairesinden küçük bir çeşme.

56 - Topkapı Sarayı Sünnet Odasından bir çeşmeden detay.

Suluklarla cephe düzeni zenginleştirilmiş Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Bereketzade, Sadabad III. Ahmet, Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu, Tophane I. Mahmut Meydan ve Üsküdar'daki III. Ahmet çeşmelerini akla getirmektedir. Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi ise bir tarafındaki suluk üzerine yerleştirilen sivri, sağır kemerler içine yapılmış süslemelerle Damat İbrahim Paşa Çeşmesinden farklılık göstermektedir. İki tarafı birer rozet çiçeği ile bezenmiş, sivri, sağır kemer süslemesiyle Humbaracıbaba (Halil Ağa) Çeşmesini hatırlatırken; Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi suluğunda bulunan lâlelerle yapılmış bezemeleriyle Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesinin önündeki III. Ahmet Çeşmesinin ön ve arka cephelerindeki süslemeleri düşündürmektedir.

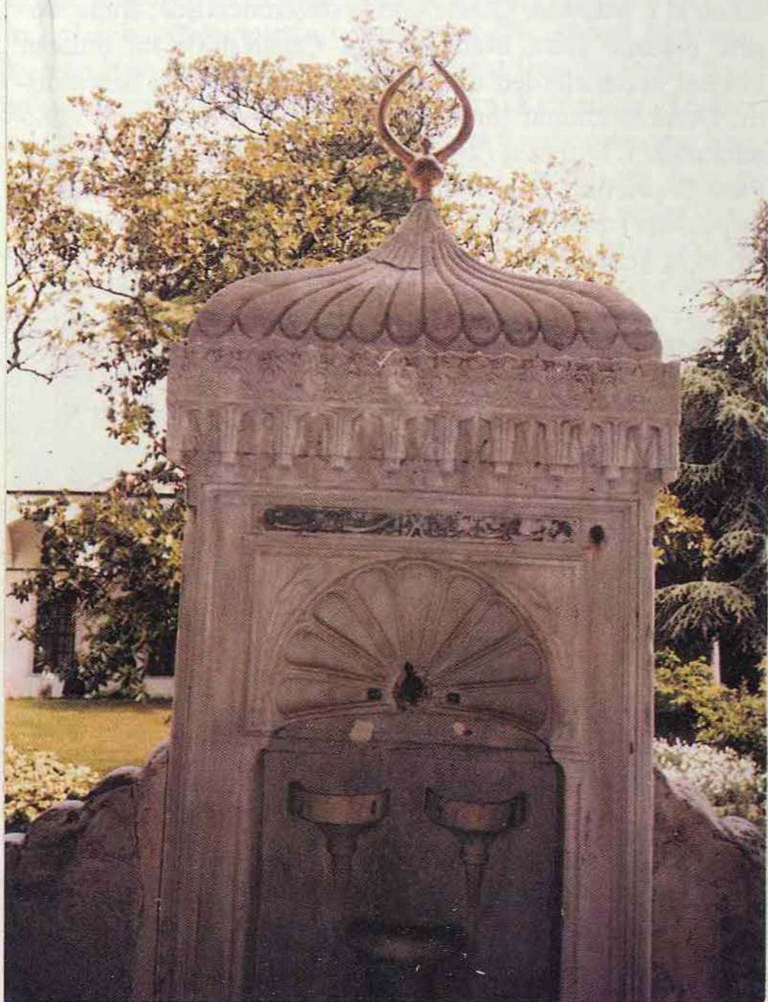
57 - Kağıthanedeki III. Ahmet Çeşmesinin suluğunu bezeyen istiridye niş.

58 - Topkapı Sarayındaki 239 envanter numaralı lâle motifi ile bezenmiş ayna taşı.

59 - Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesi önündeki çeşme.

60 - Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesi önündeki çeşmenin arka cephesindeki fıskiye.

İstiridye nişin dolguladığı yuvarlak kemerin yan üçgen boşlukları Ortaköy Damat İbrahim Paşa ve Taksim maksemindeki I. Mahmut Çeşmelerinde süslenmemiştir. Buna karşılık Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinde bu üniteler bitkisel bezemelerden oluşan bir kompozisyonla bezenmiştir. Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi ve Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi Kasımpaşa'daki Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesini; Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi ise Kemankeş, Topçubaşı İsmail Ağa, Kabataş'taki Hekimoğlu v.b. çeşmeleri akla getirmektedir.

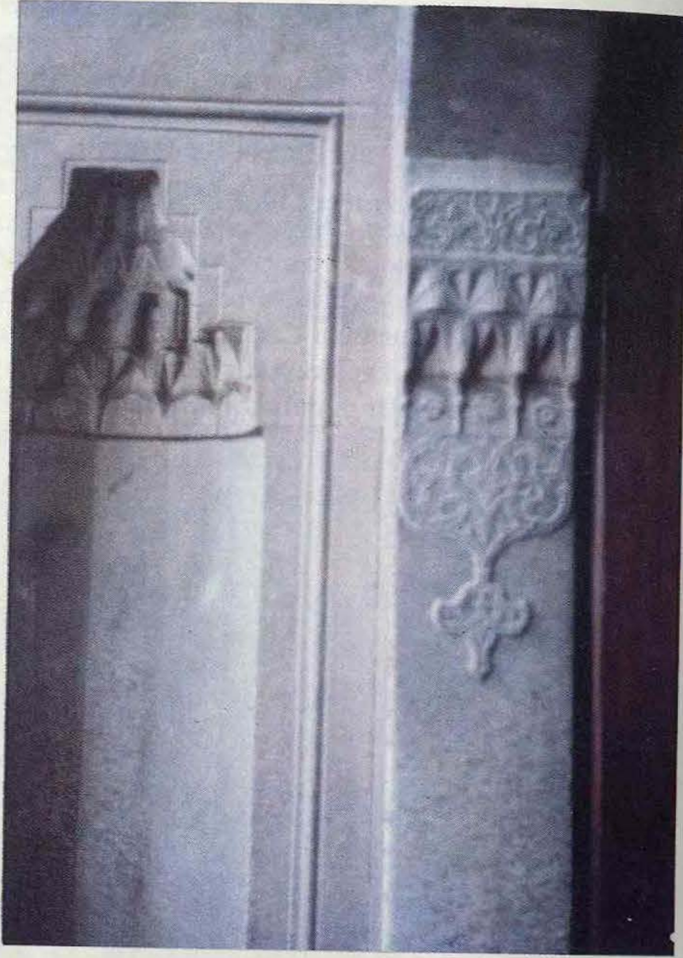

61 - Kabataş'taki Hekimoğlu Çeşmesinin kemer köşeliklerini bezeyen kompozisyon.

Üç çeşmenin süslemelerinde dikkati çeken bir başka benzerlik karşılıklı iki ayağın iç yüzeylerine yapılan bezemelerdir. Bir mukarnas sırası üzerine bir palmet suyu ve mukarnasın altına oturtulan aşağı doğru yönlendirilmiş bir çiçekle yapılmış olan bu süslemelerin benzerlerine III. Ahmet Meydan, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Fatih Damat İbrahim Paşa, Topçubaşı İsmail Ağa, Hekimoğlu Meydan, Kemankeş, Tophane I. Mahmut, Azapkapı çeşmeleri gibi yapılar yanı sıra bazı kapı kasalarında da rastlanmaktadır. Örneklersek Taksim Maksemi kapısının kasası yanı sıra Nevşehir'de Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Kurşunlu Camii, Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Camii kapı kasaları ve Topkapı Sarayı Harem kapısı kasası çeşmeler dışında farklı kullanım alanları için örnek olarak gösterilebilir.

62 - Taksim Makseminin kapısının kasasındaki süslemeler.

63 - Nevşehir Kurşunlu Camii kapısının kasasındaki süslemeler.

Açık ve kapalı palmetlerle yapılan bordürlerle başlayan bu biçimde süslemeler başka örnekler verilerek çoğaltılabilir.

Üç çeşmede de iki ayak arasındaki yuvarlak kemerin yüzeyini bezeyen istiridye nişle ayna taşının bulunduğu niş arasındaki geçiş, çiçek ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyonla gerçekleştirilmiştir. Bu kompozisyon yuvarlak, basık bir kemer biçiminde tasarlanmış kavsaranın meyiline uyum sağlamak amacıyla beyzi bir gelişme göstermektedir. Benzer yapılmış geçişler Kemankeş, Beykoz Kethüda, Topçubaşı İsmail Ağa ve Kaptan Hacı Hüseyin Paşa çeşmelerinde de vardır.

64 - Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesinin istiridye nişinin altına yapılmış süslemelerden detay.

Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Hacı Mehmet Ağa ve Taksim I. Mahmut çeşmelerinin ayna taşları farklı süslemelere sahiptir. Damat İbrahim Paşa Çeşmesinde ayna taşının

ortasında iki tarafında birer selvi motifi bulunan bir rozet vardır. Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinde sağır dilimli kemer ortasına bir rozet yerleştirilmiştir. Sağır kemerin üstü bir kompozisyon ile taçlandırılmıştır. Taksim I. Mahmut Çeşmesinde ayna taşı hiç süslenmemiştir. Selvilerle bezenmiş Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesinin ayna taşı Humbaracıbaba (Halil Ağa), Kemankeş, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Hekimoğlu, Bereketzade Ayvansaray'daki Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmeleri ve Topkapı Sarayı Hünkar Sofası ile Çeşmeli Sofa arasındaki çeşme v.b. gibi çeşmeleri akla getirmektedir. Bilindiği gibi ayna taşı selvi motifleriyle bezenmiş çeşmeler zengin çeşitlemelere sahiptir. Bazı örneklerde sağır dilimli kemerin köşe üçgenleri bitkisel bezemelerle dekore edilmiş bazıları ise hiç süslenmemiştir. Bazı örneklerde kemer gözünün içi bir rozetin iki tarafına oturtulan dik gövdeli ve içe veya dışa doğru kıvrılmış gövdeli selvi

65 - Ayna taşı yalnız bir rozet, sağır dilimli kemerle süslenmiş ve bir palmetle taçlanmış, 1122 (1710 M.) tarihli III. Ahmet Çeşmesi (Üsküdar).

biçimleriyle bezenmiştir. Bazı örneklerde selviler kemer gözünün iki tarafına dışa oturtulmuş bazılarında ise hiç süsleme yapılmamıştır.

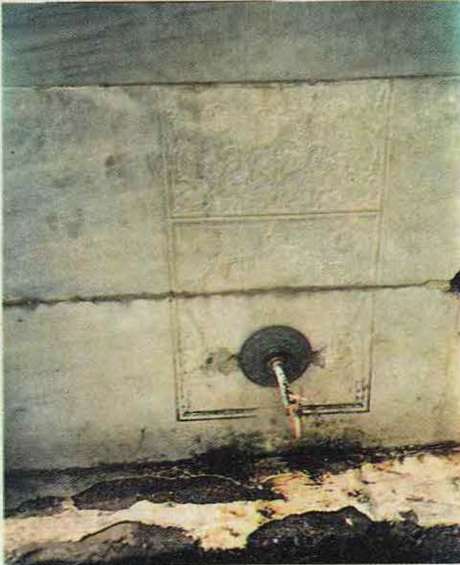
66 - Ayna taşı çok sade süslenmiş, Üsküdar III. Ahmet Meydan Çeşmesi.

67 - Ayna taşı lâle ve selvi motifleriyle bezenmiş, Ayvansaray'daki Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi.

68 - Ayna taşı kemer gözü dışına yerleştirilmiş, selvi motifleriyle bezenmiş, Topkapı Sarayı Hünkâr Sofası ile Çeşmeli Sofa arasındaki çeşme.

69 - Beykoz Kethüda Çeşmesi ayna taşı.

Ayna taşlarının üstü bazen süslenmiş bazen süslenmemiştir. Ayna taşı üstünde süslemeler bulunan Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Beykoz Kethüda Çeşmesi ile benzerlik göstermektedir.

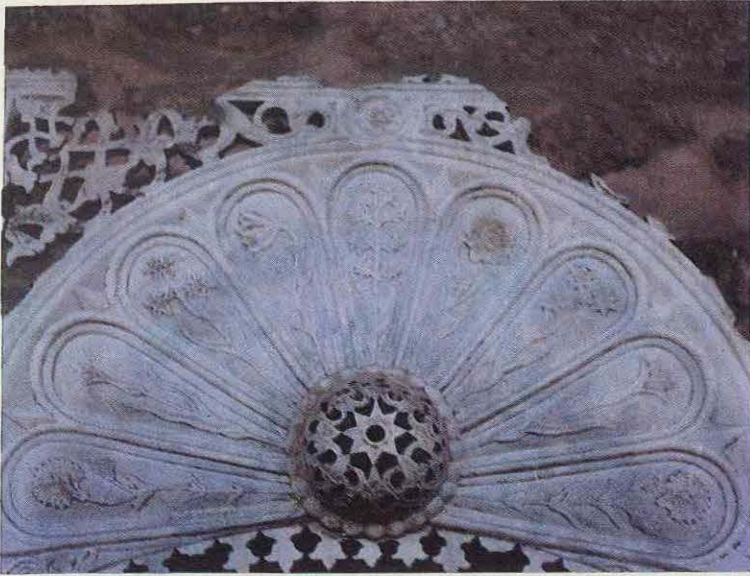
70 - Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesinin teknesini bezeyen rozetler.

Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinin diğerlerinden farklı olan başka bir özelliği ise tekne üstündeki süslemeleridir. Rozetler ve lâle, karanfil dalları ile süslenmiş teknedeki bezemelerden rozetler: Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesini bezeyen suluklardaki örnekleri hatırlatmaktadır. Diğer taraftan benzer bir estetik anlayışla farklı biçimlendirilmiş rozetlerle süslü Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesinin teknesini düşündürmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki üç çeşme için en tipik benzerlik yarım rozet çiçeğine benzeyen istiridye nişin ayna taşının bulunduğu niş üzerinde bir kavsara alınlığı olarak kullanılmış olmasıdır. Bazen dilimlerinin arası baklava biçimleriyle (okbaşları) bezenmiş, bazen dilimlerinin arası boş bırakılmış, bazen çevresi bir mukarnas sırasıyla çerçevelenmiş istiridye nişin dilimlerinin içi motiflerle bezenmiş örnekleri de vardır. Dilimlerinin içi süslenmiş örneklerin bazı dilimleri kabaralarla bezenmiş, bütün dilimleri kabaralarla bezenmiş ve bütün dilimleri çiçek motifleriyle bezenmiş çeşitlemeleri bulunmaktadır.

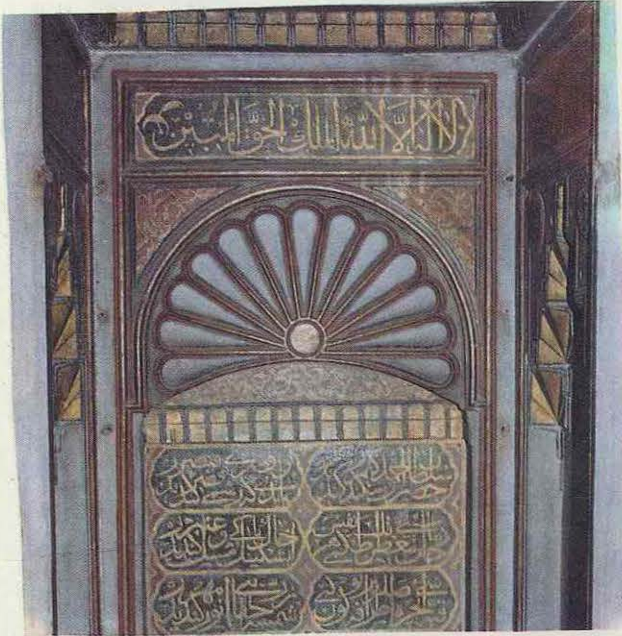
71 - Çevresi bir mukarnas sırası ile çerçevelenmiş Üsküdar Emetullah Sultan Çeşmesini bezeyen istiridye niş.

72 - Her dilimi bir çiçek motifiyle bezenmiş, Topkapı Sarayı Müzesi 244 envanter numaralı niş.

İstanbul'da bir grup çeşme istiridye nişle bezenmiştir. 1603 tarihli Ayşe Sultan Çeşmesiyle başlatılabilinecek bu seçim daha küçük boyutlu tasarımlarla 1590 yılında Çinili Köşk'te Sultan III. Murad'ın yenilettiği odadaki çeşme, Topkapı Sarayı Yemiş Odasındaki 1608 tarihli I. Ahmet Çeşmesi, Şehzadeler Dairesi ile Sünnet Odası çeşmelerinde de görülmüş ve III. Ahmet Dönemi ve hemen sonrası I. Mahmut Döneminde sevilerek yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Çeşmelerin dışında Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesi kapısı ve Karapınar Sultan Selim Camii kapısını taçlayan bir mimari öge olarak kullanılan istiridye nişin Üsküdar Mihri-

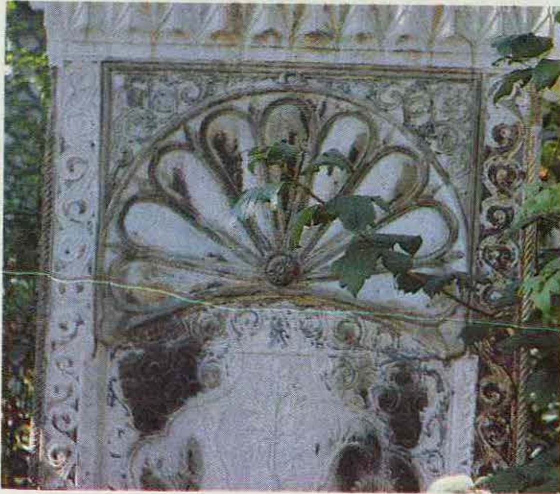
mah Sultan Camii şadırvanı gibi sebilleri de bezeyen bir süs ögesi olarak seçildiği görülmektedir. Benzer bir durum mezar taşları için söz konusudur. İstiridye nişin mezar taşlarını da bezediği görülmektedir. Önceleri sarayda çok kullanılan istiridye nişin saray dışına sıçraması, İstanbul dışında da 20. yüzyıla kadar kaybolmadan ulaşabilmesinde ve 1727-1732 yılları arasında giderek çoğalmasında çeşmeler kadar mezar taşlarının da rolü vardır. III. Ahmet'in annesi Emetullah Gülnüş Sultan'ın kendi mezarının taşı da istiridye nişle bezenmiştir.

73 - Topkapı Sarayı Yemiş Odasındaki 1608 tarihli I. Ahmet Çeşmesi.

74 - Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sebilini bezeyen istiridye niş.

75 - Üsküdar'da Emetullah Valde Sultan kabrinin mezar taşından detay.

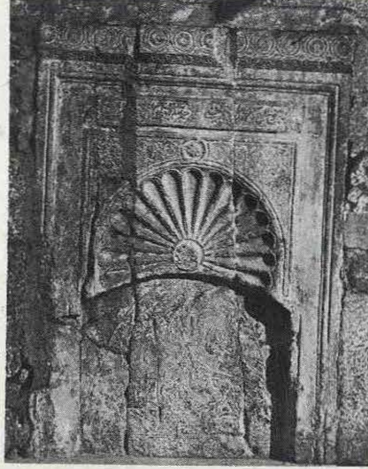
Pek çok yapıda beliren küçük boyutlu tasarlanmış, en erken örneği Çinili Köşk'deki Murad Odası Çeşmesiyle 1590 yılına indirilebilen yarım rozet çiçeğine benzeyen istiridye nişler daha detaylı araştırılmalı, benzerleri bulunmalı ve belki de gizli bir anlam yüklü bu süsleme ögesiyle bezenmiş örnekler sanat tarihimize kazandırılmalıdır.

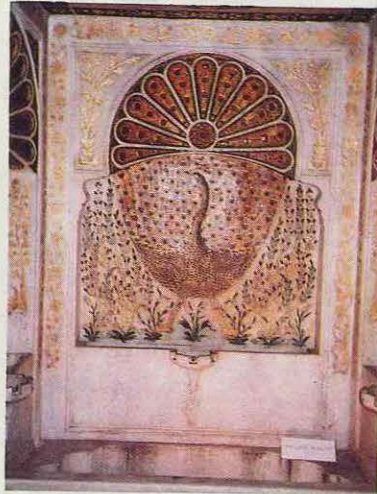
76 - 20. Yüzyıldan, Sarıyer-Büyükdere sahil yolundaki bir çeşmeden detay.

77 - Konya-Karapınar Sultan Selim Camii kapısını taçlayan istiridye niş.

78 - İzmir Kızlarağası Hanı batı cephesi giriş kapısının güney kenarındaki çeşme. Ebced hesabıyla 1086 (1675 M.) tarihli bu eser le ilgili fotoğraf Bozkurt Ersoy'un, İzmir Hanları isimli kitabından alınmıştır.

79 - İstanbul Çinili Köşk Sultan III. Murad'ın yenilettiği odadaki 1590 tarihli çeşme.

BİBLİYOGRAFYA

Arel, Ayda., Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.

Arseven, Celal Esat., L'art Turc, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

Arseven, Celal Esat., Türk Sanatı Tarihi, İstanbul Maarif Basımevi, VII. Fasikül.

Amıcis, Edmondo., İstanbul, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 382, Tercüme Eserler Dizisi: 55, İkinci Baskı, Ankara, 1988.

Arık, Rüçhan., Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sanat Dizisi: 24, Ankara, 1976.

Aytöre, Ayhan., Türklerde Su Mimarisi, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara, 19-24 Ekim, 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1962, S.45-69.

Azapkapı Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü, Yayınlarından, İstanbul, 1954.

Barışta, H. Örcün., İstanbul Çeşmeleri, Bereketzade Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1053, Tanıtma Eserler Dizisi, 17, İstanbul, 1989.

Barışta, H. Örcün., İstanbul Çeşmeleri, Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi-Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi- Kemankeş Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları; 1288, Tanıtma Eserler Dizisi; 39, Ankara, Yücel Ofset, 1991.

Çeçen, Kazım., İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, İstanbul, 1984.

Çeçen, Kazım., Süleymaniye Suyolları, İstanbul, 1986.

Çetintaş, Sedad., Türklerde Su-Sebil Çeşme, Güzel Sanatlar V. İstanbul 1944.

Ersoy, Bozkurt., İzmir Hanları, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 49 Ankara, 1991.

Diez, Ernst-Aslanapa Oktay., Türk Sanatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 627, İstanbul.

Kumbaracılar, İzzet., İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938.

Kütükoğlu, Mübahat., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Ünal Matbaası, İstanbul, 1983.

Lecomte, Pretextat., Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, Ondokuzuncu Yüzyıl Sonu, Tercüman, 1001 Temel Eser, 59, Hazırlayan Ayda Düz.

Nirven, Saadi Nazım., İstanbul Suları, İstanbul, 1946.

Öner, Sema., İstanbul'da Meydan Çeşmelerinde Süsleme, H.Ü. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1981, (yayınlanmamış).

Önge, Yılmaz., Konya Mevlânâ Dergâhındaki Selsebil, Anıt, Cilt 9, Sayı 31, Mart 1964.

Önge, Yılmaz., XIV. Yüzyıla Ait İki Eski Türk Havuzu, Arkitekt, No 317, İstanbul, 1964.

Önge, Yılmaz., Antalya Çevresinde Türklerin Yaptığı Eski Su Sarnıçları, Arkitekt, No 2325, İstanbul 1967.

Önge, Yılmaz., Anadolu'da Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu, Önasya, Sayı 25, Ankara, 1967.

Önge, Yılmaz., XVIII. Yüzyıla Ait Mermer Bir Havuz Eteği, Arkitekt, No 331, İstanbul, 1968.

Önge, Yılmaz., İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yıllığı, Sayı V, İstanbul, 1973.

Önge, Yılmaz., Konya'da Bir Selsebil, Önasya, Sayı 76, Ankara, 1971.

Önge, Yılmaz., Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Konya, 1981.

Önge, Yılmaz., Ünver Süheyl, Selsebillerimiz, Vakıflar Dergisi, Sayı XVIII, Ankara, 1981.

Önge, Yılmaz., Türk Sebil Mimarisinin Bilinmeyen Örnekleri; Emzikli Sebiller, Lâle, Sayı 1, İstanbul, 1982.

Önge, Yılmaz., Konya Çevresindeki Mukanaslı Şadırvanlar, Vakıflar Dergisi, Sayı XIX., Ankara, 1985.

Önge, Yılmaz., Mevlânâ Dergâhının Şadırvanı, Selçuk Üniversitesi, 2. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler, 3-5 Mayıs, 1986, Konya.

Önge, Yılmaz., Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988.

Tanışık, İbrahim Hilmi, İstanbul Çeşmeleri, II, Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler Müzeler Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1945.

Tanışık, İbrahim Hilmi., İstanbul Çeşmeleri, 1 İstanbul Ciheti, T.C. Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınlarından, Seri: 11, Sayı: 3, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

Tansug, Sezer., 18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı, Vakıflar Dergisi, Sayı VI, İstanbul, 1965.

Tokay, Enver., İstanbul Şadırvanları, İstanbul 1951.

Tophane Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü Yayınlarından, Sayı 4, İstanbul, 1958.

Yürükoğlu, Ömer., Kayseri Çeşmeleri, Kültür Hizmetleri Serisi: 3, Beyendik Ak Ofset Matbaası, Kayseri, 1987.

Yüngül, Naci., Taksim Suyu Tesisleri, İstanbul 1957.

Osmanlı İmparatorluk Dönemi'nde şehir dokusunun transit yolları ve elverişli yerlerine inşa edilen, halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmelerde hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş, hem de estetik değerler sergilenmiştir. Türk sanatının taş işçiliğinin zengin dekorasyon temalarıyla bezenmiş çeşmeler arasında yarım rozet çiçeğine benzeyen istiridye nişle süslenmiş çeşmelerin ayrı bir yeri vardır.

Bu kitapta bu çeşmelerden İstanbul Beyoğlu cihetinde bulunan üç tanesi Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Şişhane Hacı Mehmet Ağa ve Taksim Maksemindeki I. Mahmut çeşmeleri tanıtılmaya ve benzer süslemeye sahip başka eserlerle karşılaştırmalar yaparak bir değerlendirme sunmaya çaba harcanmıştır.

ISBN 975-17-1069-3
22.000 TL.